

ΤΟ «ΠΕΡΙ ΜΕΤΡΩΝ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΩΝ» ΕΡΓΟΝ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΤΟΥ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ *

Υ Π Ο

ΗΛΙΑ Δ. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑ, Δ. Θ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Η ΕΝΟΤΗΣ ΤΟΥ «ΠΕΡΙ ΜΕΤΡΩΝ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΩΝ» ΕΡΓΟΥ

Πρὶν ἢ διαπραγματευθῶμεν τὸ λίαν οὐσιῶδες ἀλλὰ καὶ δύσκολον θέμα τῆς ἐνότητος τοῦ «Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν» ἔργου, πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι τὰ σφζόμενα χειρόγραφα τοῦ ἔργου δὲν ἀποδίδουν ἀκριβῶς τὸ ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου συνταχθέν. Πρέπει ἰδιαίτερος νὰ ἐξαρθῇ τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὸ νῦν διὰ τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων σφζόμενον κείμενον — ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ συμπεριλάβωμεν καὶ τὴν εἰς τὰ ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων σφζόμενα τμήματα τοῦ ἔργου ἀντιστοιχοῦσαν συριακὴν μετάφρασιν, τὴν ὁποίαν ἀπέδωκεν ἐλληνιστὶ ὁ Paul de Lagarde εἰς τὸ ἤδη πολλάκις μνημονευθὲν ἔργον του¹— παρατηρεῖται προσπάθεια τις ἐναρμονίσεως τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ «Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν» ἔργου. Οὕτω θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὁμιλήσῃ περὶ μιᾶς ἐνότητος σαφῶς ἐκφραζομένης εἰς τὰς εἴκοσι καὶ τέσσαρας πρώτας παραγράφους τοῦ ὡς ἄνω ἔργου.

Παρὰ ταῦτα μία πλέον ἐπισταμένη ἔρευνα ἠθελε πείσει ἡμᾶς, ὅτι ἡ ἐνότης αὕτη τυγχάνει ἐξωτερικὴ καὶ ὅτι ἐντὸς τοῦ ἔργου σαφῶς προβάλλουν διαφοραὶ ἢ καὶ ἐπαναλήψεις πείθουσαι, ὅτι ὁ συγγραφεὺς, εἰ μὴ συνήνωσε προηγούμενα ἔργα του πρὸς ἀπαρτισμὸν ἐνὸς πληρεστέρου, τοῦλάχιστον ἐχρησιμοποίησεν ὕλικὸν πρότερον ὑπ' αὐτοῦ ἐπεξεργασθὲν καὶ κατόπιν τεχνηέντως εἰς τὸ νέον ὑπ' αὐτοῦ συνταχθὲν ἔργον ἐνταχθέν². Ἡ τοιαύτη θεώρησις τοῦ ὅλου θέματος θέλει ὀδηγήσει ἡμᾶς εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς γνώμης, καθ' ἣν αἱ εἴκοσι καὶ τέσσαρες πρώται παράγραφοι τοῦ «Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν» ἔργου, ὡς σήμερον διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς, συνετάχθησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἐπιφανίου, αἱ μεταγενέστεραι δὲ μεταβολαί, τινὲς τῶν ὁποίων εἰσὶν ὀφθαλμοφανεῖς, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τυγχάνουσιν ἐπουσιώδους σημασίας. Ὅντως αἱ μεταβολαὶ αὗται, περὶ ὧν θέλομεν ὀμιλήσει ἐν ἐκτάσει εἰς

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 505 τοῦ προηγουμένου τόμου.

1. *Symmikta* II...ἐνθ' ἄν., σ. 151 - 183.

2. Τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι ἅπασαι αἱ παρατηρούμεναι ἐπαναλήψεις καὶ διαφωναίαι, περὶ ὧν ποιούμεθα κατωτέρω λόγον, ὀφείλονται εἰς τὸν Ἐπιφάνιον καὶ οὐχὶ εἰς μεταγενέστερους ἀντιγραφεῖς τοῦ κειμένου.

ἄλλο σημεῖον τῆς παρουσίας μελέτης καὶ αἱ ὁποῖαι καθίστανται σαφεῖς ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν διαφόρων κωδίκων διαφόρου ἀποδόσεως ἐνίαν τμημάτων τοῦ ἔργου δὲν ἄπτονται τῆς οὐσίας, ἀλλ' οὐδὲ τῆς καθόλου συνοχῆς καὶ ἐνότητος τοῦ ἔργου. Ἡ σειρά τῶν παραγράφων, ἀλλὰ καὶ ἡ διαπραγματεύσις τῶν διαφόρων θεμάτων εἶναι εἰς ὅλους τοὺς κώδικας ἡ αὐτή. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἤδη ἐξ ἀρχῆς μία βασικὴ μορφή κειμένου παρεδόθη, ἥτις βραδύτερον ἔλαβε διάφορον μορφήν εἰς τοὺς διαφόρους κώδικας, ἄνευ ὅμως ἀλλοιώσεως τῶν οὐσιωδῶν αὐτῆς χαρακτηριστικῶν.

Ἡ τοιαύτη διαπίστωσις δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πρότερον διατυπωθεῖσαν γνώμην, καθ' ἣν τὰ σφζόμενα ἐκ τῶν χειρογράφων λόγῳ τοῦ ὅτι ἀπέχουν πολὺ τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου δὲν διευκολύνουν ἡμᾶς εἰς τὴν προσπάθειαν ἡμῶν πρὸς διακρίβωσιν τῆς ἐνότητος τοῦ κειμένου³. Ἐὰν δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἀποκαταστήσωμεν ἀκριβῶς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου συγγραφὴν κείμενον καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ ἀποφανθῶμεν, ἂν ἡ προσπάθεια ἐναρμονίσεως τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ ἔργου ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἐπιφανίου, καίτοι πιστεύομεν τοῦτο λόγῳ τοῦ ὅτι εἰς τὰ σημεῖα, ἔνθα ἐπιχειρεῖται ἡ τοιαύτη ἐναρμόνισις, πάντες οἱ κώδικες συμφωνοῦσι μεταξύ των, πάντως, δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν μίαν χαρακτηριστικὴν ὁμοιομορφίαν μεταξύ πασῶν τῶν εἰς ἡμᾶς παραδοθειῶν ὑπὸ τῶν διαφόρων κωδίκων μορφῶν τοῦ ἔργου. Οὐδὲν τμήμα τοῦ ἔργου, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν βεβαίως λέξεις ἢ φράσεις τινάς, παραλείπεται ὑπὸ τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου κώδικος καί, ὡς εἶδομεν, πάντες ἐκθέτουσι τὰ διάφορα τμήματα τοῦ ἔργου κατὰ τὴν αὐτὴν σειράν. Ἄλλ' ἄς ἐξετάσωμεν εἰδικώτερον τὰ διάφορα τμήματα τοῦ ἔργου.

Ἦδη εἰς τὴν πρώτην παράγραφον παρατηροῦμεν συνοχὴν εἰς τὰ ἐπὶ μέρους τμήματα αὐτῆς. Τὸ «καὶ πρῶτον μὲν δεῖ. . . μέρη» σημαίνει, ὅτι ἡ πρώτη φράσις «εἴ τις ἐθέλει...» δὲν προσετέθη ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ δὴ καὶ μετὰ τὴν κατόπιν παρακλήσεως τοῦ Πέρσου ἱερέως, ὅπως ὁμιλήσῃ περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν, τελικὴν σύνταξιν τοῦ ἔργου. Ἡ φράσις ἀκριβῶς αὕτη δίδει τὸ κύριον περιεχόμενον τῶν ὄσων ἐν συνεχείᾳ πρόκειται νὰ ἐκθέσῃ. Κατὰ τὸν Ἐπιφάνιον μέτρα καὶ σταθμὰ τυγχάνουσι κατὰ τινὰ τρόπον καὶ πλείσται ἄλλαι ἐπὶ μέρους διαιρέσεις τῆς Ἀγ. Γραφῆς. Προφανῶς δὲ ὁ Ἐπιφάνιος καὶ πρὶν ἢ λάβῃ τὴν σχετικὴν ὑπὸ τοῦ Πέρσου ἱερέως παράκλησιν εἶχεν ἐπεξεργασθῆ τὸ τοιοῦτον θέμα.

Πρῶτον τῶν πρὸς πολυπειρίαν μερῶν ἀναφέρονται αἱ προφητεῖαι καὶ αἱ διάφοροι ὑποδιαιρέσεις αὐτῶν (§ 1). Ὡς δεύτερον ἀναφέρονται οἱ ποικίλοι τρόποι στίξεως τῆς Γραφῆς (ἀρχὴ τῆς § 2). Αἱ παράγραφοι 1 καὶ 2 ἀποτελοῦν ἐπομένως μίαν συνέχειαν, οὐδὲν δὲ ἐξαναγκάζει ἡμᾶς νὰ ἀποδεχθῶμεν, ὅτι

3. Ἴδὲ ἀνωτ., σ. 309.

μεταξὺ αὐτῶν παρεμβάλλεται ἕτερόν τι, πολλῶ δὲ μᾶλλον ὅτι δυσαρμονία τις μεταξὺ τῶν δύο ὑπάρχει. Ὡς τρίτον ἐκ τῶν πρὸς πολυπειρίαν μερῶν ἀναφέρονται τὰ ἐν ταῖς θεαίαις Γραφαῖς σημεῖα. Τὰ σημεῖα ταῦτα τυγχάνουσιν ὁ ἀστερίσκος, ὁ ὄβελός, ὁ λιμνίσκος καὶ ὁ ὑπολιμνίσκος. Τὰ ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἀστερίσκου περὶ τῶν Ο' ἐρμηνευτῶν ἐν τῇ 2α παραγράφῳ ἀναγραφόμενα ἐναρμονίζονται πλήρως πρὸς τὸ ὅλον περιεχόμενον τῆς παραγράφου, δεδομένου ὅτι οὐδέν τι ἕτερον περὶ αὐτῶν ἀναφέρεται, ἀλλὰ μόνον ὅ,τι ἔχει σχέσιν μὲ τὴν παράλειψιν ἐπουσιωδῶν λέξεων τινων ἐκ τοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου. Ταύτας ἀποκατέστησεν ὁ Ὁριγένης παραθέσας παραπλευρῶς καὶ τὸν ἀστερίσκον καὶ οὕτω δεῖξας, ὅτι «μηδὲν ἐπιλήψιμον ὑπάρχει ἐν τοῖς ἀπιστερισμένοις λόγοις»⁴. Ἡ ὅλη ἐπομένως παράγραφος οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐπεξηγήσις τοῦ ἀστερίσκου.

Ἐκ τῆς ἐπομένης παραγράφου γίνεται λόγος περὶ τοῦ ὄβελου. Ἡ περὶ τοῦ ὄβελου διήγησις διακόπτεται εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς παραγράφου διὰ τὴν συνεχισθῆ εἰς τὴν ἐβδόμην. Αἱ παράγραφοι 3β μέχρι καὶ τῆς 6 διμυλοῦν περὶ τῶν ἐβδομήκοντα ἐρμηνευτῶν καὶ τῶν παρερμηνευσάντων⁵. Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ παρέκβασις ἀπὸ τοῦ θέματος τοῦ ὄβελου εἰς τὸ τῶν Ο' γίνεται ὀμαλώτατα. Καὶ ἐὰν ἡ περὶ τῶν Ο' διαπραγματεύσις δὲν ἦτο μακρὰ καὶ περιωρίζετο μόνον εἰς τὰ περὶ τὸν ὄβελον ἀναγραφόμενα, ὡς ἐγένετο ἐν τῇ 2α παραγράφῳ προκειμένου περὶ τοῦ ἀστερίσκου, δὲν θὰ ἐτίθετο κἂν τὸ θέμα τῆς σχέσεως τῶν περὶ τῶν ἐβδομήκοντα ἀναγραφόμενων πρὸς τὰ πρό, καὶ μετὰ ταῦτα ἀναγραφόμενα.

Πιστεύομεν, ὅτι πάντα, ὅσα ἀναφέρει ὁ Ἐπιφάνιος, ἀπὸ τῆς παραγράφου 3β μέχρι καὶ τῆς 6 εἶχεν ἤδη πρότερον γράψει ἢ εἰς ἀπολεσθὲν ἔργον του ἢ τοῦλάχιστον εἰς σχεδιάσματα ἔργου προοριζομένου πρὸς δημοσίευσιν⁶. Εἰς τὸ τμήμα 3β-6 ἐπαναλαμβάνεται δὶς, ὅτι αἱ εἴκοσι ἐπτὰ βίβλοι ἀριθμοῦνται εἰς εἴκοσι δύο. («...Καὶ οὕτως αἱ εἴκοσι ἐπτὰ βίβλοι αἱ ρηταὶ καὶ ἐνδιάθετοι, εἴκοσι δὲ καὶ δύο κατὰ τὴν τοῦ ἀλφαβήτου παρ' Ἐβραίοις στοιχείωσιν ἡρμηνεύθησαν» § 3β. Πρβλ. § 5 «...Αὐταὶ τοίνυν αἱ εἴκοσι καὶ ἐπτὰ βίβλοι, εἴκοσι δύο δὲ ἀριθμοῦμεναι μετὰ καὶ τοῦ Ψαλτηρίου καὶ τῶν ὄντων ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ φημὶ δέ... τὸν τρόπον, ὃν εἶπομεν ἡρμηνεύθησαν, κατὰ περίοδον... ἀποκρύφων»).

Ἡ ἐπανάληψις δὲν σημαίνει ἀναγκαιῶς, ὅτι καὶ τὰ δύο χωρία δὲν προέρχονται ἀπὸ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ἢ ὅτι τὸ ἐν ἐκ τῶν δύο εἶναι μεταγενέ-

4. Ἴδὲ § 2.

5. Πρβλ. τὰ ἐν τῇ προηγουμένη παραγράφῳ τῆς παρουσίας μελέτης ἀναγραφόμενα, («Θεολογία» τ. 42, 1971, σσ. 490-505) ἰδίᾳ ἐν σ. 493 ὑποσ. 12.

6. Εἰς ἄλλην παράγραφον τῆς παρουσίας μελέτης γίνεται ἡ σύγκρισις τῶν ἐν τῷ Παναρίῳ (αἱρ.8,6,3) ἀναγραφόμενων πρὸς τὸ ἀνάλογον χωρίον τοῦ «Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν» ἔργου.

στερον. Κάλλιστα δύναται εἰς συγγραφεὺς δις νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ αὐτό. Ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης συνηγορεῖ καὶ τὸ «τὸν τρόπον, ὃν εἵπομεν». Ὁ συγγραφεὺς δηλοῖ σαφῶς, ὅτι ἤδη πρότερον εἶχεν ὀμιλήσει σχετικῶς.

Τὸ «τὸν τρόπον, ὃν εἵπομεν...» ὅμως ἀναφέρεται εἰς τὰ ἐπακολουθοῦντα «κατὰ περίοδον...». Ταῦτα οὐδόλως ἐσημείωσεν ὁ συγγραφεὺς προηγουμένως. Ἀντιθέτως ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀναγραφέντων θὰ ἠδύνατό τις νὰ σχηματίσῃ τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι αἱ βίβλοι δὲν ἐκυκλοῦντο, ἀλλ' ὅτι ἐκάστη ζυγὴ ἀνέλαβε καὶ μίαν βίβλον, ὅπερ δηλοῦται σαφῶς: «ἐκάστη δὲ ζυγὴ βίβλος μία ἐπεδίδοτο» (§ 3β). Ὡσαύτως δὲν ἀναφέρεται ἂν οἱ δύο ἐρμηνευταί, οἱ διαμένοντες εἰς ἕκαστον οἰκίσκον καὶ ἐρμηνεύοντες μίαν βίβλον συνειργάζοντο μεταξύ των ἢ ὄχι. Τὸ «ἐκάστη ζυγὴ βίβλος μία ἐπεδίδοτο» δὲν σημαίνει ἀναγκαιῶς, ὅτι ὑπῆρχεν ἓν βιβλίον, τὸ ὅποιον ἠρμήνευον ταυτοχρόνως. Θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπάρχουν κάλλιστα δύο ἀντίγραφα τῆς αὐτῆς βίβλου καὶ οἱ δύο νὰ εἰργάζοντο κεχωρισμένως. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μάλιστα ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Πτολεμαῖος ἐποίησε τοὺς οἰκίσκους διπλοὺς καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἕκαστος εἶχεν ἴδιον ὑπηρέτην⁷. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἀποδοχὴ ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς ὅσα εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ ἔργου του ἀναφέρει ὁ Ἐπιφάνιος. Καὶ ἐὰν μὲν σαφῶς ἐνταῦθα ἐλέγετο, ὅτι ἐκάστη ζυγὴ μίαν μόνον βίβλον ἠρμήνευσε, θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὀμιλήσῃ περὶ διαφωνίας τῶν δύο κειμένων καὶ νὰ ἀναζητήσῃ τὸ γνήσιον μεταξύ τῶν δύο. Τοῦτο ὅμως δὲν ἰσχύει ἐνταῦθα. Ἐπομένως τὸ «διπλοὺς τε αὐτοὺς (τοὺς οἰκίσκους) ποιήσας» (ὁ Πτολεμαῖος) οὐδόλως σημαίνει, ὅτι οἱ οἰκίσκοι εἶχον, ὡς σήμερον θὰ ἐλέγομεν, δύο κεχωρισμένα ἀλλήλων διαμερίσματα, ἀλλ' ἀπλούστατα ὅτι ἦσαν οὕτω διερρυθμισμένοι, ὥστε νὰ δύνανται νὰ διαβιοῦν καὶ νὰ ἐργάζωνται ἐπιστημονικῶς δύο ἄνθρωποι. Καὶ τὸ «ἐκάστη ζυγὴ βίβλος μία ἐπεδίδοτο» σημαίνει, ὅτι αἱ τριάκοντα ἕξ ζυγαὶ ἔλαβον καὶ ἀνὰ μίαν βίβλον.

Προφανῶς αἱ ζυγαὶ μετέφραζον ταυτοχρόνως ἀλλὰ κεχωρισμένως τὴν αὐτὴν βίβλον, δεδομένου ὅτι αἱ βίβλοι ἦσαν εἴκοσι ἑπτὰ καὶ αἱ ζυγαὶ τριάκοντα καὶ ἕξ. Ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν κύκλωσιν τῶν βιβλίων, τότε θὰ πρέπη νὰ εἴπωμεν, ὅτι αἱ τριάκοντα καὶ ἕξ ζυγαὶ ἠρμήνευον ταυτοχρόνως τὰς εἴκοσι καὶ δύο βίβλους. Δεκατέσσαρες ἐπομένως ζυγαὶ μετέφραζον τὴν αὐτὴν βίβλον, ἀλλὰ κεχωρισμένως, ἢ κύκλωσις δὲ συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τὸ ὅτι ὅλαι αἱ βίβλοι ἠρμηνεύθησαν ἀπὸ ὅλας τὰς ζυγὰς. Τὸ ὅτι ἐκάστη βίβλος ἠρμηνεύθη τριάκοντα καὶ ἕξ φορὰς τουτέστι ὑπὸ πασῶν τῶν ζυγῶν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου ὡς παράδοσις⁸. Τὸ κατὰ πόσον ἀναπαοκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα ἢ ὄχι ἀποτελεῖ ἄλλο θέμα διαφεύγον τὰ ὅρια τῆς παρουσίας μελέτης.

7. Ἰδὲ § 3.

8. Ἰδὲ § 5 «...ὡς δ' ἄδεται λόγος».

Δυσκολίαν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐναρμόνισιν τῶν ἐν τῇ παραγράφῳ 3β πρὸς τὰ ἐν τῇ παραγράφῳ 5 ἀναγραφόμενα ἀποτελεῖ τὸ ὅτι ὁ τρόπος «ὄν εἶπεν» («τὸν τρόπον, ὄν εἶπομεν» τουτέστι τὸ «κατὰ περίοδον...») δὲν ἀναφέρεται εἰς τὰς παραγράφους 3 καὶ 4, ἐνθα γίνεται σχετικῶς λόγος. Τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἶναι, ὅτι «ἐκάστη ζυγῆ βίβλος μία ἐπεδίδοτο. . .». Ὡς ὁμως εἶδομεν, τοῦτο δὲν προϋποθέτει ἀναγκαίως τὴν κύκλωσιν τῶν βιβλῶν.

Πολλὰ λύσεις εἰς τὸ προκείμενον πρόβλημα θὰ ἠδύναντο νὰ δοθοῦν. Ἡ μία εἶναι, ὅτι εἰς τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶχε πρὸ τοῦ Παναρίου συντάξει ὁ Ἐπιφάνιος καὶ τοῦ ὁποῖου τμήμα ἀποτελοῦν αἱ παράγραφοι 3β - 6, ὑπῆρχον ὡσαύτως καὶ τὰ τῆς κυκλώσεως τῶν βιβλῶν καὶ κατὰ συνέπειαν αἱ παράγραφοι 3β - 6 μόνον τμήμα τοῦ ἔργου τούτου τυγχάνουσιν. Ἡ δευτέρα εἶναι, ὅτι ὁ Ἐπιφάνιος δὲν ἐνεθυμεῖτο ἐπακριβῶς τι εἶχεν εἶπει προηγουμένως, ἀλλὰ μόνον τὸ ὅτι εἶχε κάμει λόγον περὶ τῶν ζυγῶν. Οὕτω ἀνέφερε τὸ «τὸν τρόπον, ὄν εἶπομεν, ἡρμηνεύθησαν». Ἐκ τῶν δύο ἐρμηνειῶν πιθανώτερα φαίνεται εἰς ἡμᾶς ἡ δευτέρα. Ὑπάρχει ὁμως καὶ μία τρίτη λύσις. Τὸ κόμμα, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει μετὰ τὸ ἡρμηνεύθησαν νὰ μεταφερθῆ πρὸ τοῦ ἡρμηνεύθησαν. Οὕτω ἔχομεν «αὐται. . .εἶπομεν, ἡρμηνεύθησαν κατὰ περίοδον. . .». Τὸ «τὸν τρόπον, ὄν εἶπομεν» ἀναφέρεται εἰς τὴν δίπλωσιν τῶν βιβλῶν τουτέστι εἰς τὴν φράσιν «αὐται. . .Ἱερεμία». Ὅντως ὁ Ἐπιφάνιος εἶχε κάμει σχετικῶς δις λόγον (Ἰδὲ § 3 καὶ § 4). Τὸ «ἡρμηνεύθησαν» συνδέεται κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην πρὸς τὰ ἐπόμενα «κατὰ περίοδον. . .», ἅτινα καὶ ἀποτελοῦν ἐπεξήγησιν τούτου. Θὰ πρέπη ὁμως εὐθὺς ἀμέσως νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ λύσις αὕτη εἶναι ἀπορριπτέα. Ἐν πρώτοις, διότι εἰς οὐδένα τῶν σφζομένων κωδικῶν εὐρίσκομεν τὸ κόμμα πρὸ τοῦ «ἡρμηνεύθησαν» καὶ δεύτερον, διότι ὁ ὅλος τρόπος ἐκφράσεως καὶ διατυπώσεως τῶν νοημάτων τοῦ Ἐπιφανίου δὲν βοηθεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐρμηνείας ταύτης. Ὁ Ἐπιφάνιος εἰς ἀντιστοίχους περιπτώσεις τοποθετεῖ συνήθως τὸ ρῆμα εἰς τὸ τέλος τῆς φράσεως⁹.

Εἰς τὸ τέλος τῆς πέμπτης παραγράφου γίνεται λόγος περὶ ἐρμηνείας οὐχὶ μόνον τῶν εἴκοσι δύο βιβλῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐβδομήκοντα δύο ἀποκρύφων. Περὶ τούτων οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ πρότερον εἶχε κάμει σχετικῶς λόγον ὁ Ἐπιφάνιος. Γεννᾶται ὁμως πάλιν τὸ ἐρώτημα: Τὸ ὡς δ' ἕδεται λόγος ἀναφέρεται εἰς τὰ προηγούμενα ἢ εἰς τὰ ἐπόμενα; Τὸ θέμα τίθεται καθαρῶς ἀπὸ πλευρᾶς ἐρμηνευτικῆς, διότι κατ' οὐσίαν ἠδύνατο τόσον ἡ κύκλωσις τῶν τριάκοντα καὶ ἕξ βιβλῶν ὅσον καὶ ἡ πληροφορία, καθ' ἣν οἱ Ὁ ἡρμηνεύθησαν οὐχὶ μόνον τὰς εἴκοσι καὶ δύο, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐβδομήκοντα δύο ἀποκρύφους βίβλους, νὰ ὀφείληται εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν. Τὴν λύσιν τοῦ

9. Πρβλ. § 3 «καὶ οὕτως...ἡρμηνεύθησαν».

προβλήματος τούτου δίδει κατά τὴν γνώμην ἡμῶν ἓν καὶ μόνον γράμμα τὸ «δ'». Μέχρι καὶ τοῦ «ἡρμηνεύθησαν» ἐκφράζεται μία πλήρης ἔννοια. Τὸ «κατὰ περίοδον» μέχρι καὶ τοῦ «ἐρμηνευθεῖσαι» εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἐπεξηγήσεις τοῦ «ἡρμηνεύθησαν». Ἀκριβῶς δὲ ἐπειδὴ ὁ Ἐπιφάνιος εἶχε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι εἶχεν ὁμιλήσει πρότερον σχετικῶς, διὰ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον τὸ «ὡς δ' ἕδεται λόγος» νὰ συνδεθῆ πρὸς τὰ προηγούμενα. Ἄλλ' ὡς εἶπομεν, ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κυρίως πείθει ἡμᾶς, ὅτι τὸ «ὡς δ' ἕδεται λόγος» ἀναφέρεται εἰς τὰ ἐπόμενα εἶναι ὁ σύνδεσμος «δέ». Οὗτος ἐκφράζει ἀκριβῶς τὴν προσθήκην, ἣν ποιεῖται ὁ Ἐπιφάνιος εἰς τὴν φράσιν, ἣτις καταλήγει εἰς τὸ «ἡρμηνεύθησαν». Τὸ πόθεν προέρχεται ἡ παράδοσις, καθ' ἣν μετεφράσθησαν οὐχὶ μόνον αἱ εἴκοσι δύο βίβλοι, ἀλλὰ καὶ αἱ ἑβδομήκοντα δύο ἀπόκρυφοὶ ἀποτελεῖ ἕτερον θέμα ἐκφεύγον τὰ ὅρια τῆς παρούσης μελέτης.

Καὶ νῦν ἄς ἐξετάσωμεν εἰδικώτερον τὴν ἔκτην παραγράφον, ὡς καὶ τὴν θέσιν αὐτῆς ἐντὸς τῆς ἐνότητος 3β - 6, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἐντὸς τοῦ ὅλου κειμένου.

Ἐν τῇ ἔκτη παραγράφῳ συνεχίζεται ἡ ἀπὸ τοῦ 3β ἀρξαμένη περὶ τῆς τῶν Ο' ἐρμηνείας διήγησις. Ἐνταῦθα τονίζεται ἡ συμφωνία καὶ εἰς αὐτὰς τὰς λεπτομερείας, ἣτις ὀφείλεται εἰς τὴν «θεοπνευστίαν», ἧς ἔτυχον. Περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμπνεύσεως τῶν Ο' γίνεται λόγος δις ἐν τῇ παρουσίᾳ παραγράφῳ. 1) «... ἀλλὰ Θεοῦ θαυμάσιον ἔργον... ἐρμηνεία». 2) «Εἰς δὲ τὸ γενέσθαι σοι... διηνέχθησαν». Τὸ «εἰς δὲ τὸ γενέσθαι...» συνδέει τὰ δύο χωρία, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ προκύψῃ θέμα μεταγενεστέρως προσθήκης ἢ δυσαρμονίας τῶν δύο χωρίων. Κατὰ συνέπειαν τὸ «εἰρημένον» δὲν δύναται νὰ ἀναφέρηται εἰς τὸ χωρίον «ὡσθ' ὑπολαμβάνειν ἡμᾶς οὐκ ἀμοίρους αὐτοῦς γεγενῆσθαι πνεύματος ἁγίου» τῆς παραγράφου 3α. Ἐὰν τοῦτο συνέβαινε, θὰ ἦτο μία μαρτυρία ὑπὲρ τῆς ἐνότητος τοῦ τμήματος 3α πρὸς τὰ 3β - 6 καὶ ἐπομένως κατὰ τῆς διακρίσεως, ἣν ἐποιησάμεθα. Πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς ἐπόψεως ἡμῶν ταύτης παρατίθεμεν καὶ τὰ τρία χωρία.

Α) 3α: «... ταῖς γὰρ ἑλλιπῶς ἐχούσαις λέξεσι προστεθεικότες εἰς σαφήνειαν τὴν ἀνάγνωσιν παρήγαγον, ὡσθ' ὑπολαμβάνειν ἡμᾶς οὐκ ἀμοίρους αὐτοῦς γεγενῆσθαι πνεύματος ἁγίου... θαυμάσαι δέ ἐστιν ἐπὶ τούτω...».

Β) 6:1) «... ἐνὸς δὲ ἀναγινώσκοντος ἀναγνώστου καὶ τῶν ἄλλων ἐπεχόντων, οὐχ εὐρέθη διαφωνία, ἀλλὰ Θεοῦ θαυμάσιον ἔργον εἰς τὸ γνωσθῆναι ὅτι πνεύματος ἁγίου ἔσχον δωρεὰν ἐκεῖνοι οἱ ἄνδρες ὁμοφωνήσαντες ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ, καὶ ὅπου μὲν προσέθεντο λόγον...».

Γ) 6:2) «Εἰς δὲ τὸ γενέσθαι σοι σαφὲς τὸ εἰρημένον, ὅτι θαυμαστῶς κατὰ θεοῦ οἰκονομίαν καὶ ἐκ συμφωνίας πνεύματος ἁγίου συμφώνως ἡρμήνευσαν καὶ πρὸς ἀλλήλους οὐ διηνέχθησαν...».

Εἶναι προφανές, ὅτι τὸ χωρίον Γ' συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὸ Β'. Ὡς ἐκ τούτου τὸ «εἰρημένον» εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναφέρηται εἰς τὸ χωρίον Α' τῆς παραγράφου 3α.

Θὰ ἠδύνατό τις ὡσαύτως νὰ ἀναφέρη, ὅτι τὸ «θαυμαστῶς κατὰ θεοῦ οἰκονομίαν» συνδέεται θαυμάσια πρὸς τὸ «θεοῦ θαυμάσιον ἔργον». Θὰ ἠδύνατό τις ὁμως ἐπίσης νὰ ἀντιτάξῃ τὸ ὅτι καὶ ἐν τῇ παραγράφῳ 3α ἀναφέρεται «θαυμάσαι δέ ἐστιν ἐπὶ τούτῳ. . . εὐλαβῆ». Νομίζομεν ὁμως, ὅτι ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς λέξεως, ἐνῶ εἰς τὰ χωρία Β' καὶ Γ' αἱ λέξεις «θαυμάσιον» καὶ «θαυμαστῶς» συνδέονται ἀμέσως πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ χωρίον Α' τὸ «θαυμάσαι» ἔχει τὴν γενικὴν ἔννοιαν τοῦ ἀξίου θαυμασμοῦ. Ἐπίσης σαφές τυγχάνει, ὅτι ὁ σύνδεσμος «δὲ» τῆς φράσεως «εἰς δὲ τὸ γενέσθαι σοι σαφές τὸ εἰρημένον» συνδέει τὴν ἐπακολουθοῦσαν φράσιν «ὅτι θαυμαστῶς. . .» πρὸς τὰ ἀμέσως προηγούμενα καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔμπνευσιν τῶν Ο' ἀναφερόμενα («ἀλλὰ θεοῦ θαυμάσιον ἔργον. . .»). Σημειωτέον ὅτι τὸ «καὶ πρὸς ἀλλήλους οὐ διηνέχθησαν» τοῦ χωρίου Γ' δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὰ χωρία Α' καὶ Β'.

Καὶ κατὰ τὰ τρία χωρία ἢ θεοπνευστία συνίσταται εἰς τὴν συμφωνίαν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προσθήκην λέξεων μὴ ὑπαρχουσῶν εἰς τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἠρμήνευσαν κεχωρισμένως. Τὸ χωρίον Β' τῆς § 6 ὁμιλεῖ οὐχὶ μόνον περὶ τῆς ἀπὸ κοινοῦ προσθήκης, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἀπὸ κοινοῦ παραλείψεως λέξεως ἢ φράσεώς τινος. Εἰς τὸ ἀντίστοιχον χωρίον τῆς § 2, ἔνθα ἀναγράφονται τὰ περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ο' ἐνίστε γενομένης παραλείψεως λέξεως, δὲν γίνεται λόγος περὶ θεοπνευστίας. Ἀναφέρεται ἀπλῶς: «Ὅθεν οἱ ἐβδομήκοντα δύο ἐρμηνευταὶ ἐξ Ἑβραίων ὁρμώμενοι καὶ ἐξ ἀπαλῶν δυνάμεων τὴν τε τῶν Ἑβραίων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀκριβῶς πεπαιδευμένοι φωνὴν, οὐ μόνον τὴν ἐκ τῆς ἐβραϊδος εἰς ἑλληνίδα ἠρμήνευσαν γραφὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῇ ἐβραϊδί διὰ δισσολογίας ἐκφωνουμένην διάλεκτον τῇ τρανότητι ἐρμήνευσαντες παρήγαγον. Καὶ ἀντὶ τοῦ εἰς δύο τόπους κεῖσθαι τὸ ὄνομα τοῦ ἔτους ἐνὶ τόπῳ χρῆσάμενοι τὴν δοκοῦσαν εἶναι βόμβησιν εἰς λειότητα μετέβαλον. . .». Τοῦτο δὲν σημαίνει προφανῶς ἄρνησιν τῆς θεοπνευστίας. Ἀντιθέτως θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ἑπεξήγησις τῆς θεοπνευστίας. Οἱ Ο' ἐμπνευσθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δὲν ἔδρων ὡς τυφλά ὄργανα, ἀλλ' ἐχρησιμοποίησαν τὰς γνώσεις καὶ τὴν καθόλου φιλολογικὴν αὐτῶν κατάρτισιν εἰς τὴν ἐρμηνείαν των. Ὑπὲρ πάντα ταῦτα ὁμως εἶχον τὴν ἔμπνευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἥτις καθίσταται ἐμφανῆς καὶ εἰς τὴν παράλειψιν λέξεώς τινος, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον εἰς τὴν προσθήκην τῆς αὐτῆς λέξεως, ἥτις βεβαίως δὲν ἀνεφέρετο εἰς τὸ πρὸς ἐρμηνείαν κείμενον.

Ἄλλ' ἄς μελετήσωμεν καὶ τὰ ἄλλα χωρία, ἔνθα ὑπὸ διάφορον μορφήν ἐπαναλαμβάνονται ἐν τῇ ἕκτῃ παραγράφῳ τὰ ἤδη πρότερον λεχθέντα.

Ἐν τῇ παραγράφῳ 3α ἀναγράφεται: «ὧν γὰρ οὐκ ἦν χρεία δισσολογεῖν

παρήκαν (οἱ ἑβδομήκοντα δύο ἔρμηνευταί)· ὅπου δὲ χωλὸν ἐδόκει τὸ ρῆμα εἶναι εἰς ἑλληνικὴν διάλεκτον μεταφερόμενον, ἐκεῖ τὴν προσθήκην ἐποιήσαντο». Τὸ σχετικὸν χωρίον τῆς § 6 ἔχει ὡς ἑξῆς: «... καὶ ὅπου μὲν προσέθεντο λόγον, πάντες ὁμοῦ προσέθεντο, ὅπου δὲ ἀφείλοντο, πάντες ἐπ' ἴσης ἀφείλοντο. Καὶ ὧν μὲν ἀφείλοντο, οὐκ ἔστι χρεία, ὧν δὲ προσέθεντο ἔστι χρεία». Ὡς παρατηροῦμεν τὰ ἀνωτέρω δύο χωρία διαφέρουσι μόνον ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν, οὐχὶ δὲ κατ' οὐσίαν¹⁰.

Ἐνῶ εἰς τὴν δευτέραν παράγραφον, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἀστερίσκου, ἀναφέρεται σχετικὸν παράδειγμα ἐκ τῆς Γενέσεως, εἰς τὴν παράγραφον 3β, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τοῦ ὄβελου, δὲν συμβαίνει τὸ αὐτό. Ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ ἑβδόμῃ παραγράφῳ, ἔνθα ὁ Ἐπιφάνιος ὀμιλεῖ πάλιν περὶ τοῦ ὄβελου, δὲν ἀναφέρεται σχετικὸν παράδειγμα. Τοῦ παραδείγματος τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν ἕκτην παράγραφον εἰς τὴν ἀπὸ συμφώνου προσθήκην λέξεως ἢ φράσεως, ὅπερ ὑποδηλοῦται ὑπὸ τοῦ Ὁριγένους διὰ τοῦ ὄβελου, προηγοῦνται αἱ ἑβραϊκαὶ λέξεις δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων, ἀκολουθεῖ δὲ τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τῶν Ο'¹¹. Τοῦτο πράττει ὁ συγγραφεὺς διὰ τὴν καταστήσῃ ἔτι σαφεστέραν τὴν γενομένην προσθήκην.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν δευτέραν παράγραφον, ἔνθα ἀναφέρεται τὸ παράδειγμα τῆς ἀπὸ κοινοῦ παραλείψεως λέξεως τῆς διὰ τοῦ ἀστερίσκου σημειουμένης, πάλιν προηγοῦνται αἱ ἑβραϊκαὶ λέξεις¹². Καὶ ναὶ μὲν θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι τὸ γεγονὸς, καθ' ὃ τὸ ἐν ταῖς παραγράφοις 3α καὶ 7 παραλειπόμενον χωρίον παρατίθεται ἐν τῇ ἕκτῃ παραγράφῳ, μαρτυροῖ κατὰ τῆς αὐτοτελείας τοῦ τμήματος 3β - 6. Δὲν θὰ πρέπη ὁμοῦς νὰ λησμονώμεν τὴν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τεχνηέντως γενομένην συνένωσιν. Ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ἤδη ἔτοιμον τὸ παράδειγμα τοῦ ὄβελου εἰς τὴν ἐνότητα 3β - 6 καὶ ὡς ἐκ τούτου ποιησάμενος χρῆσιν ταύτης δὲν ἦτο ἀναγκαῖον νὰ ἀνεύρῃ νέον τι ἀντίστοιχον παράδειγμα καὶ νὰ παραθέσῃ τοῦτο εἰς τὰ περὶ τοῦ ὄβελου ἀναγραφόμενα. Τὸ γεγονὸς ὁμοῦς, ὅτι τόσον εἰς τὸ

10. Τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν περαιτέρω ἔνδειξιν περὶ τῆς ἀρχικῆς αὐτοτελείας τοῦ τμήματος 3β - 6, οὐχὶ βεβαίως, ὅφ' ἦν ἀκριβῶς μορφήν παρεδόθη εἰς ἡμᾶς.

11. § 6 «Ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ ψαλμῷ ἔκειτο ἐν τῷ ἑβραϊκῷ οὕτως «ἀδωναϊ, ἐλάχ καριθί ἰσμαήλ ἰεββητὰ ἀκόλ», ἃ ἐστὶν ἑρμηνευόμενα «Κύριε ἐκέκραξα πρὸς σὲ εἰσάκουσόν μου· πρόσχεες τῇ φωνῇ». Οὐκ ἔχει δὲ τὸ ἑβραϊκὸν «τῆς δεήσεώς μου». Ὅρα οὖν πῶς χωλὸν ἐδρίσκειται. Οἱ δὲ ἑβδομήκοντα δύο ἔρμηνευταὶ προσθετικότες τὸ «τῆς δεήσεώς μου» ἀχώλαντον ἐποίησαν τὸν στίχον, καὶ ἡρμήνευσαν «Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σὲ, εἰσάκουσόν μου· πρόσχεες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου». Καὶ ὅρα πῶς ἐδιδόρθωτος ᾄδεται ὁ ψαλμός.

12. «Εἰς παράστασιν δὲ τῶν εἰρημένων λεκτέον διὰ βραχείας λέξεως, εἰς τὸ ἀπὸ τῆς μιᾶς λέξεως περὶ τῶν λοιπῶν σε γνῶναι. Καίτιι ἐν ἀρχῇ τῆς Γενέσεως «οὐαεεεὶ Ἄδάμ σαλωεῖμ σανᾶ οὐαθεσᾶ μηῶθ σανᾶ», ὃ ἑρμηνεύεται, ὡς καὶ Ἄκυλας ἠκολούθησε, «καὶ ἔζησεν Ἄδάμ τριάκοντα ἔτος καὶ ἑνακόσια ἔτος».

παράδειγμα τοῦ ὄβελου (§ 6) ὅσον καὶ εἰς τὸ παράδειγμα τοῦ ἀστερίσκου (§ 2) προηγούνται αἱ ἑβραϊκαὶ λέξεις, μαρτυρεῖ ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς τῆς γνώμης, καθ' ἣν καὶ τῶν δύο τμημάτων εἰς καὶ ὁ αὐτὸς τυγχάνει ὁ συγγραφεὺς. Τοῦτο ἐξ ἄλλου καθίσταται γνωστὸν καὶ ἐκ τοῦ τρόπου καθόλου τῆς διατυπώσεως τῶν νοημάτων. Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι μετὰ δυσκολίας δύναται τις νὰ διακρίνη τὸ τμήμα 3β - 6 ἀπὸ τὰ προηγούμενα καὶ ἐπόμενα. Μετὰ πολλῆς ἐπιδεξιότητος ἔχει ἔνσωματωθῆ εἰς τὸ ὅλον κείμενον, ἀφοῦ ὑπέστη ἀσφαλῶς μεταγενεστέραν ἐπεξεργασίαν.

Ἐν τῇ ἐβδόμῃ παραγράφῳ συνεχίζεται ἡ ἐξιστορήσις τῶν ἐν ταῖς παραγράφοις 2 καὶ 3α ἀναγραφομένων. Ὁ συγγραφεὺς μετὰ τὴν μακρὰν παρέκβασιν τὴν σχετιζομένην πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τῶν Ο', ἣτις ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι εἶχε πρὸ αὐτοῦ ἔτοιμον ὑλικόν, ἐπανέρχεται εἰς τὴν περὶ τοῦ ὄβελου διήγησιν. Ἐξ ἄλλου ὁ ὄβελος ἀκριβῶς ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν νὰ διηγηθῆ τὰ περὶ τῶν ἐβδομήκοντα δύο ἑρμηνευτῶν. Μετὰ δυσκολίας θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀποδεχθῆ, ὅτι ἡ φράσις «ἀλλὰ περὶ τοῦ ὄβελου αὐθις ἐπιλήψομαι τῆς διηγήσεως» ἀποτελεῖ ὁμαλὴν συνέχειαν τῶν ἀμέσως προηγουμένων λόγων. Φυσικὸν θὰ ἦτο τὰ περὶ τοῦ ὄβελου ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀναγραφόμενα εἰς τὸ τέλος τῆς ἐβδόμης παραγράφου νὰ ἀνεφέροντο ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς παραγράφου εὐθὺς μετὰ τὴν φράσιν «τῷ δ' αὐτῷ τρόπῳ ὁ Ὁριγένης, καλῶς ποιῶν, ὡς περὶ τοῦ ἀστερίσκου ἐποίησεν, οὕτως καὶ περὶ τοῦ ὄβελου τὴν σημείωσιν ἐποίησατο», παραλειπομένου, ὡς εἰκός, τοῦ κατωτέρω ἐν τῇ αὐτῇ παραγράφῳ ἀναγραφομένου «ἀλλὰ περὶ τοῦ ὄβελου αὐθις ἐπιλήψομαι τῆς διηγήσεως». Ἀντιθέτως βλέπομεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ γενικῶς περὶ τῶν ἐξαπλῶν τοῦ Ὁριγένους καὶ κατόπιν ἐπανέρχεται εἰς τὸν ὄβελόν.

Ἡ ἐβδόμη παράγραφος θὰ ἠδύνατο ἄριστα νὰ ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς δευτέρας παραγράφου. Ὅντως ἡ πρώτη φράσις τῆς ἐβδόμης παραγράφου ποιεῖ θαυμασίως τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς διηγήσεως τοῦ ἀστερίσκου εἰς τὴν τοῦ ὄβελου. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἔπρεπε τὸ «ἀλλὰ περὶ τοῦ ὄβελου αὐθις ἐπιλήψομαι τῆς διηγήσεως» καὶ τὰ ἐπόμενα νὰ ἀποκοπῶσιν ἐκ τῆς παραγράφου καὶ νὰ παρατεθῶσιν εἰς τὰ ἐν τῇ παραγράφῳ 3α περὶ τοῦ ὄβελου ἀναφερόμενα. Τοῦτο ὅμως δὲν καθίσταται ἀναγκαῖον. Ἐξ ἄλλου οὐδὲν χειρόγραφον ὑπάρχει μαρτυροῦν τοιαύτην διάρθρωσιν τοῦ κειμένου. Ἐν πάντως εἶναι βέβαιον. Ὅτι ὁ Ἐπιφάνιος συνδέει τὰ ἐν τῷ τέλει τῆς ἐβδόμης παραγράφου περὶ τοῦ ὄβελου ἀναγραφόμενα πρὸς ὅσα ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς τρίτης παραγράφου σχετικῶς ἀνέφερον. Οὕτως τὸ «ἐφαμεν οὖν ὅτι ὁ ὄβελος λόγη λέγεται» (§ 7) συνδέεται πρὸς τὸ «ὄβελος δὲ κέκληται κατὰ ἄττικὴν χρῆσιν, ἄλλοις δὲ καλεῖται δόρυ, ὃ ἐστὶ λόγη» (§ 3α).

Ἐν τῷ τέλει τῆς ἐβδόμης παραγράφου ὁ συγγραφεὺς ἀναγράφει : «Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ἀστερίσκου καὶ τοῦ ὄβελου διηγησάμην». Τυχάνει ἀπορίας ἄξιον τὸ πῶς εἰς τὴν σύνοψιν τῶν ἀπὸ τῆς δευτέρας μέχρι καὶ τῆς

ἐβδόμης παραγράφου ἀναγραφομένων οὐδεμίαν μνειάν ποιεῖται τῶν ὄσων περὶ τῶν ἐβδομήκοντα δύο ἐρμηνευτῶν εἶπεν. Καὶ ναὶ μὲν θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἶπη, ὅτι ταῦτα ἐλέγχθησαν ἐπ' εὐκαιρίᾳ. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀποτελεῖ ἐπαρκῆ ἐξήγησιν. Ἐν πάντως εἶναι βέβαιον, τὸ ὅτι σκοπὸς τοῦ συγγραφέως ἦτο νὰ ὀμιλήσῃ περὶ τῶν «πρὸς πολυπειρίαν μερῶν καὶ περὶ τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν» καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰ περὶ τῶν ἐβδομήκοντα δύο ἐρμηνευτῶν ἀναγραφόμενα δὲν ἀποτελοῦν ἀπαραίτητον συμπλήρωσιν καὶ διαλεύκανσιν τῶν περὶ τοῦ ἀστερίσκου καὶ τοῦ ὄβελου ἀναγραφομένων. Ἐὰν ὁ Ἐπιφάνιος δὲν εἶχε πρότερον μελετήσῃ τὸ θέμα καὶ δὲν εἶχεν ἔτοιμον σχετικὸν ὕλικόν, δὲν θὰ ἔκαμε προσθήκην καὶ μάλιστα τόσον μεγάλην, ὥστε νὰ ἔχη τόσῃν ἔκτασιν, ὅσῃν τὸ ὅλον ὑπολειπόμενον κείμενον τοῦ ἔργου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τούτου μέχρι καὶ τῆς ἐβδόμης παραγράφου¹³.

Μετὰ τὴν περὶ τοῦ ὄβελου διήγησιν φυσικὸν ἦτο νὰ ὀμιλήσῃ ὁ Ἐπιφάνιος περὶ τοῦ λιμνίσκου καὶ ὑπολιμνίσκου συμφώνως πρὸς τὴν σειρὰν τῶν μέτρων, ἣν ἔδωκεν ἐν τῇ δευτέρᾳ παραγράφῳ. Ὅντως ἡ ὀγδόη παράγραφος ἀποτελεῖ ὁμαλὴν συνέχειαν τῆς προηγουμένης. Τῶν περὶ τοῦ λιμνίσκου διδομένων παραδειγμάτων ἐκ τοῦ ἐβδομηκοστοῦ καὶ ἐβδομηκοστοῦ πρώτου ψαλμοῦ δὲν προηγούνται αἱ δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων ἐβραϊκαὶ λέξεις, ὡς συνέβη προκειμένου περὶ τοῦ ἀστερίσκου (§ 2) καὶ περὶ τοῦ ὄβελου (§ 6)¹⁴. Ἡ σύνδεσις τῆς ὀγδόης παραγράφου πρὸς τὰς ἀμέσως προηγουμένας ἀποδεικνύεται καὶ διὰ τῶν ἐν τῷ τέλει τῆς παραγράφου ἀναγραφομένων: «αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμῶν περὶ ἀστερίσκου καὶ ὄβελου καὶ λιμνίσκου καὶ ὑπολιμνίσκου φράσις, φιλοκαλώτατε».

Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνάτης παραγράφου παρατίθεται ἡ φράσις: «Δεῖ δὲ ἡμᾶς καὶ αὐτῶν τῶν εἰρημένων τὴν ὑπόθεσιν δηλώσαι». Θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἐρμηνεύσῃ: Πρέπει δὲ καὶ ἡμεῖς αὐτῶν τῶν πραγμάτων, περὶ τῶν ὁποίων ἤδη πρότερον ἐποιησάμεθα λόγον, νὰ καταστήσωμεν σαφῆ τὴν ὑπόθεσιν». Ποῖα εἶναι τὰ εἰρημένα; Προφανῶς τὰ ἀναγραφέντα περὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν ἐβδο-

13. Ἐπισταμένη μελέτη τῶν παραγράφων 3β - 6 ἐνισχύει τὴν ἀμέσως ἀνωτέρω διατυπωθεῖσαν ἔποψιν. Ὁ Ἐπιφάνιος οὐχὶ ἀπλῶς ὀμιλεῖ ἐν ἐκτάσει περὶ τῶν ἐβδομήκοντα δύο ἐρμηνευτῶν, ἀλλὰ φαίνεται ὡς νὰ λησμονῇ τὸ κύριον θέμα του. Ἐν τῇ ἕκτη παραγράφῳ ὀμιλεῖ καθαρῶς περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν καθόλου περιστατικῶν τῆς μεταφράσεως τῶν Ὁ ἄτινα δὲν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸν ὄβελόν, περὶ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀρχίσει νὰ ὀμιλῇ ἐν τῇ παραγράφῳ 3α καὶ περὶ τοῦ ὁποίου συνεχίζει τὸν λόγον ἐν τῇ ἐβδόμῃ παραγράφῳ. Ἡ ἐπιχειρουμένη σύνδεσις διὰ τῆς μεταγενεστέρας ἐπεξεργασίας τοῦ ὕλικου, περὶ τῆς ὁποίας ὀμιλήσαμεν, δὲν ἀναιρεῖ τὴν διαφορὰν τοῦ περιεχομένου.

14. Ὡς εἶδομεν, τὸ περὶ τοῦ ὄβελου παράδειγμα δὲν ἀνεγράφη ἐκεῖ, ἐνθα κυρίως γίνεται λόγος περὶ τοῦ ὄβελου (§ 3α καὶ 7) ἀλλ' εἰς τὸ σημεῖον, ἐνθα τονίζεται ἡ συμφωνία γενικῶς τῶν Ὁ ἐρμηνευτῶν ὅσον ἀφορᾷ τόσον εἰς τὴν προσθήκην ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀφαίρεσιν λέξεων. Ἀποτελεῖ ἐπομένως τμήμα τῆς εἰς τοὺς ἐβδομήκοντα δύο ἐρμηνευτὰς εἰδικῶς ἀναφερομένης διηγήσεως.

μήκοντα δύο. Ἐπομένως τὸ «τῆς περὶ αὐτὸν διηγήσεως», ὡς ἀπαντᾷ εἰς τὰ παραδοθέντα εἰς ἡμᾶς χειρόγραφα, πρέπει νὰ διορθωθῆ εἰς «τῆς περὶ αὐτῶν (τουτέστι τῶν ἑβδομήκοντα δύο) διηγήσεως»¹⁵. Ὅθεν τυγχάνει τοῦτο ἀντίστοιχον πρὸς τὸ εὐθὺς πρότερον ἀναγραφέν: «ἢ περὶ τούτων γνῶσις».

Ὁ Ἐπιφάνιος ἀναγράφει ἀκριβέστερον, ὅτι πρόκειται νὰ μελετήσῃ τὸ «τίς πόθεν καὶ πότε καὶ γένους ποίου ἕκαστος αὐτῶν ὑπῆρξε καὶ τοῦ ἔρμηνεῦσαι τίς αὐτῶ γέγονεν ἢ αἰτία». Τὸ «πόθεν» δύναται νὰ συνταυτισθῆ πρὸς τὸ «καὶ γένους ποίου ἕκαστος αὐτῶν ὑπῆρξεν». Ὁ Ἐπιφάνιος δίδει ἀπάντησιν εὐθὺς ἀμέσως εἰς τὸ πρῶτον ἐρώτημα (τίς), ἀπαριθμῶν τὰ ὀνόματα τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἔρμηνευτῶν^{15α}. Ὡσαύτως ἀπαντᾷ εἰς τὸ δεύτερον — τέταρτον ἐρώτημα ἀναγράφων: «...οἷτινες ἐξελέγησαν ἐκ τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ, ἐξ ἄνδρες κατὰ φυλήν». Σχετικῶς παραπέμπει καὶ εἰς τὸ σύνταγμα τοῦ Ἀρισταίου. Ἐν συνεχείᾳ παρατίθενται τὰ ὀνόματα τῶν ἑβδομήκοντα καὶ δύο ἔρμηνευτῶν διακρινομένων τούτων κατὰ φυλάς. Ἀπαντῶν εἰς τὸ πόθεν ἀναγράφει: «τὴν αὐτὴν πρώτην ἔρμηνείαν ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου ἔρμηνεύσαντες»¹⁶.

Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ «τίς αὐτῶ γέγονεν ἢ αἰτία» δίδει ἀπὸ τῆς παραγράφου 9β¹⁷ μέχρι καὶ τῆς ἑνδεκάτης, ἐνθα παρατίθενται τὰ περὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, διατυποῦνται δὲ εἰδικώτερον ἢ παράκλησις τούτου πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ διδασκάλους, ὅπως ἀποστειλώσιν ἀρχικῶς τὰς βίβλους, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ ἔρμηνευτὰς πρὸς ἔρμηνείαν τούτων, ἐκφραζομένη σαφῶς εἰς τὰς πρὸς αὐτοὺς ἀποσταλείσας ἐπιστολάς.

Ταῦτα πάντα δεικνύουν, ὅτι ὁ Ἐπιφάνιος, πολὺν χρόνον πρὶν συντάξῃ τὸ «Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν» ἔργον του, εἶχεν ἐπεξεργασθῆ τὸ θέμα τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἔρμηνευτῶν, διότι εἶναι ἀδύνατον, ἐνῶ εἶχε σαφῶς ζητηθῆ εἰς αὐτὸν νὰ ὀμιλήσῃ περὶ τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν τῆς βίβλου ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐκ προτέρου προετοιμασίας νὰ ὀμιλῆ μετὰ τοσοῦτων λεπτομερειῶν περὶ τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἔρμηνευτῶν, δεικνύων ὅτι εἶχε μελετήσει ἐπισταμένως τὸ θέμα ἀνατρέξας καὶ εἰς πηγὰς. Πάντως, ὡς ἤδη ἐτονίσθη, τεχνηέντως εἰσάγει τὸ ἤδη ὑπ' αὐτοῦ ἐπεξεργασθὲν θέμα εἰς τὰ περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν ἀναφερόμενα. «Χρησιμεύσει γάρ σοι καὶ ἢ περὶ τούτων γνῶσις» (§ 9) ἀναγράφει εἰς ἐκεῖνον, εἰς τὸν ὅποσον ἀπευθύνει τὸ ἔργον.

15. Τὴν γραφὴν ταύτην παραδίδει μόνον ὁ κώδιξ Laurentianus Gr. Plut. VI 12.

15α. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἐκ τοῦ Ἐπιφανίου προέλευσιν τοῦ καταλόγου τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἔρμηνευτῶν δεδομένου ὅτι ἀπαντᾷ μόνον ἐν τῇ συριακῇ μεταφράσει τοῦ κειμένου.

16. Πρβλ. τὰ ἀναγραφέντα ἐν τῇ παραγράφῳ 3β.

17. Διὰ τοῦ 9β διακρινομένον τὸ τμήμα «ὁ γὰρ μετὰ τὸν πρῶτον Πτολεμαῖον...ἔχουσιν τάδε».

Τὸ ἐν 9α τμήμα «Καὶ πρῶτοι μὲν ἔρμηνευταὶ . . . ταῦτά ἐστι τὰ ὀνόματα, ὧν προείπομεν ἑβδομήκοντα δύο ἔρμηνευτῶν» πιστεύομεν ὅτι ἀπετέλει, ἔστω καὶ οὐχὶ ὑφ' ἣν μορφὴν διεσώθη σήμερον εἰς ἡμᾶς, τμήμα τοῦ πρὸ τοῦ Παναρίου συνταχθέντος ἔργου ἢ ἔστω σχεδιάσματος¹⁸. Τὸ τμήμα ἐπομένως τοῦτο προηγεῖται χρονικῶς τοῦ ἐν ταῖς παραγράφοις 7 - 8 παρατεθέντος. Ἡ φράσις «περὶ ὧν ἀνωτέρω διὰ τῶν ἀστερίσκων καὶ τῶν ὀβελῶν καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἔρμηνευτῶν, τοῦτ' ἔστιν Ἄκυλα καὶ Συμμάχου καὶ λοιπῶν, ἀπὸ μέρους διηγησάμεθα, ἐνταῦθα δὲ καὶ τὰς αἰτίας σοὶ δηλώσομεν», δι' ἧς εἰσάγεται τὸ τμήμα 9β, δὲν συνδέει τοῦτο ἐπιτυχῶς οὔτε πρὸς τὰ προηγούμενα οὔτε πρὸς τὰ ἐπόμενα. Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν εἰς τὰ προηγούμενα ἢ ἀσυμφωνία ἀναφέρεται ἀπλῶς εἰς τὴν σύνδεσιν τοῦ χωρίου τούτου πρὸ τὸ ἀμέσως προηγούμενον. Φαίνεται ὅτι ἢ τὸ χωρίον τοῦτο εὐρίσκετο ἀρχικῶς εἰς ἄλλην θέσιν καὶ κατόπιν προσετέθη ἐκεῖ ἢ τὸ προηγούμενον τμήμα, ἐνθα καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἔρμηνευτῶν, προσετέθη ἐξ ὑστέρου. Βεβαίως δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ ἐκδοχὴ, ἥτις κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν εἶναι καὶ ἡ πιθανώτερα, καθ' ἣν ἢ μὴ ἑναρμόνισις τοῦ χωρίου τούτου πρὸς τὰ προηγούμενα ὀφείλεται εἰς τὸν συμπιληματικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἔργου.

Ἡ ἀσυμφωνία ὅμως τοῦ χωρίου τούτου («περὶ ὧν...») πρὸς τὰ ἐπόμενα καθίσταται ἀκόμη περισσότερον σαφῆς, διότι τὸ χωρίον τοῦτο οὐδένα λόγον ποιεῖται περὶ τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἔρμηνευτῶν. Τυχᾶναι δὲ περιεργείας ἄξιον τὸ πῶς μνημονεύονται οἱ Ἄκυλας καὶ Σύμμαχος, τῶν ὁποίων αἱ ἔρμηνεῖαι κατὰ τὸν Ἐπιφάνιον συγκρινόμεναι πρὸς τὴν τῶν ἑβδομήκοντα δύο¹⁹, τυχᾶνουσιν οὐχὶ ἀπλῶς δευτερευούσης ἀξίας ἀλλὰ καὶ ἐσφαλμένοι, καὶ παραλείπονται οὗτοι. Θὰ ἠδυνάτο τις νὰ υποθέσῃ, ὅτι συμπεριλαμβανονται εἰς τοὺς «λοιπούς». Ἡ τοιαύτη ἐξήγησις, καίτοι ἀνεπαρκῆς, δικαιολογεῖ παρὰ ταῦτα τὴν θέσιν τῶν ἀμέσως ἐπομένων, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἑβδομήκοντα δύο ἔρμηνευτάς.

Τὰ ἀμέσως ἐπόμενα («ὁ γὰρ μετὰ τὸν πρῶτον . . .» § 9β) συνδέονται ἀμέσως πρὸς τὰ τῆς δεκάτης καὶ ἑνδεκάτης παραγράφου ἀποτελοῦντα μίαν μετ' αὐτῆς ἐνότητα. Προφανῶς ἀποτελοῦν μετὰ τῶν χωρίων 3β - 6 καὶ 9α («καὶ πρῶτοι μὲν ἔρμηνευταὶ . . . ἔρμηνευτῶν») ²⁰ τμήμα τοῦ πρὸ τοῦ Παναρίου συνταχθέντος ἔργου. Ἀσχέτως ὅμως τῆς ἀνωτέρω παρατηρήσεως ἐν τῷ χωρίῳ «περὶ ὧν ἀνωτέρω . . .» ἐξαίρεται σαφῶς ἢ προσπάθεια συνδέσεως τῶν ἤδη ἐκτεθέντων καὶ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ ἐπακολουθήσουν.

18. Τὴν ἐποψιν ἡμῶν ταύτην ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἢ διατύπωσις καθόλου «πρῶτοι (μὲν) ἔρμηνευταὶ...» δημιουργεῖ τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι πρότερον δὲν εἶχε κάμει λόγον περὶ τῶν ἑβδομήκοντα δύο καὶ δὴ καὶ ἐν ἐκτάσει. Τὸ «μὲν» πιθανώτατα ἀποτελεῖ μεταγενεστέραν προσθήκην μετὰ τὴν παράθεσιν τῶν «δεῖ δέ... αἰτία».

19. Πρβλ. § 2.

20. Ἡ τελευταία φράσις «ταῦτά ἐστι τὰ ὀνόματα, ὧν προείπομεν, ἑβδομήκοντα δύο ἔρμηνευτῶν» εἶναι δυνατὸν νὰ προσετέθη καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων.

ὄντως τὰ ἐπόμενα ὁμιλοῦσι περὶ τοῦ λόγου, ὅστις προεκάλεσε τὰς ἤδη μνημονευθείσας ἐρμηνείας.

Περὶ τῆς «αἰτίας», ἔνεκα τῆς ὁποίας ἐγράφη ἡ μετάφρασις τῶν Ο' δὲν εἶχε κάμει προηγουμένως λόγον (§ 3β - 6). Μόνον εἰς τὴν παράγραφον 9α εἶχε δηλώσει, ὅτι θὰ ὁμιλήσῃ περὶ τοῦ θέματος τούτου («καὶ τοῦ ἐρμηνεῦσαι τίς αὐτῶ (δηλ. ἐκάστῳ τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἐρμηνευτῶν) γέγονεν ἡ αἰτία». Ὅθεν ἐκ τῶν πέντε ἐρωτημάτων, ἅτινα ἐτέθησαν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνάτης παραγράφου καὶ ἅτινα δύνανται νὰ συνοψισθοῦν εἰς τέσσαρα (ταυτιζομένου τοῦ «πόθεν» καὶ τοῦ «γένους ποίου ἕκαστος αὐτῶν ὑπῆρξε»)²¹ εἰς μὲν τὰ τρία πρῶτα ἐδόθη ἀπάντησις ἐν τῇ παραγράφῳ 9α, εἰς δὲ τὸ τέταρτον ἢ ἀπάντησις δίδεται ἐν ταῖς παραγράφοις 9β - 11α.

Ὡς ἤδη ἀνεγράψαμεν, τὸ τμήμα «ὁ γὰρ μετὰ τὸν πρῶτον Πτολεμαῖον... γλῶτταν» ἢ καλύτερον μέχρι καὶ τοῦ «προσθεῖναι» (9β - 11α), ἀποτελεῖ ἄλλην ἐνότητα καὶ τὸ τρίτον κείμενον κατὰ σειρὰν παραθέσεως εἰς τὸ νῦν σφωζόμενον ἔργον ἐκ τοῦ συγγραφέντος πρότερον καὶ δὴ καὶ πρὸ τοῦ Παναρίου ἔργου. Ἐκ τοῦ τμήματος τῆς ἐνδεκάτης παραγράφου «τότε τοὺς προγεγραμμένους... ἐννεά» τὸ πρῶτον μέρος μέχρι καὶ τοῦ «προσθεῖναι», θὰ ἠδύνατο κάλλιστα νὰ συναφθῇ πρὸς τὰ προηγούμενα ἀποτελοῦν οὕτω τμήμα τοῦ ἀρχικῶς συνταχθέντος ἔργου. Ἀντιθέτως τὸ ὑπόλοιπον τῆς ὡς ἄνω παραγράφου «τῶ αὐτῶ δὴ τρόπῳ, ὡς ἔφην... ὑπεδείξαμεν» ἐτέθη ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ δὴ ἀφοῦ εἶχε συναχθῆ τὸ ἔργον ὑπὸ τὴν μορφήν περίπου, ὅφ' ἦν διεσώθη εἰς ἡμᾶς σήμερον. Ἐὰν ὄντως ὅλον τὸ τμήμα μέχρι καὶ τοῦ «... πεντήκοντα καὶ ἐννεά» περιείχετο εἰς τὸ ἀρχικῶς συνταχθὲν ἔργον, θὰ ἔπρεπε τὰ ἐν τῇ παραγράφῳ 3β ἀναγραφόμενα, «ἑβδομήκοντα δύο...» νὰ προηγοῦντο. Οὕτω δικαιολογεῖται τὸ χωρίον «τῶ αὐτῶ δὴ τρόπῳ... ὑπεδείξαμεν»²². Ἐὰν ἐπομένως αἱ παράγραφοι 9β - 11α («ὁ γὰρ μετὰ...προσθεῖναι») καίτοι οὐχὶ ὑπὸ τὴν νῦν σφωζομένην μορφήν προηγοῦντο εἰς τὸ ἀρχικῶς συγγραφέν ἔργον τῶν 3β-6, περὶ οὗ εἴμεθα πεπεισμένοι, δεδομένου ὅτι ἐν ταῖς παραγράφοις 9β - 11α ἀναφέρονται γεγονότα προηγούμενα χρονικῶς τῶν ἀναφερομένων ἐν ταῖς παραγράφοις 3β - 6, θὰ πρέπη τὸ χωρίον «τῶ δ' αὐτῶ δὴ τρόπῳ...» (§ 11β), ὅπερ προϋποθέτει τὰ ἀναγραφέντα σχετικῶς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν ἐν τῇ Φαρίᾳ νήσῳ (§ 3β) νὰ προστεθῆ ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ μετὰ τὴν νέαν κατάταξιν, ἣν ἐποιήσατο ὁ συγγραφεὺς συντάσσων τὸ «περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν» ἔργον τοῦ ἢ ἵνα σαφέστερον ἔτι ἐκφρασθῶμεν πιθανῶς νὰ ἀπο-

21. Πρβλ. ἐνθ' ἄν. σ. 319.

22. Τὸ ἀμέσως ἐπακολουθοῦν χωρίον «καὶ οὕτως αἱ βίβλοι...ὡς ἤδη ἔφην» ἔχει προφανῶς πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἀντίστοιχον τῆς παραγράφου 9β «ὅστις βιβλιοθήκην κατασκευάσας ἐπὶ τῆς αὐτῆς Ἀλεξάνδρου πόλεως ἐν τῷ Βρουχίῳ καλουμένῳ». Εἰς τὰ ἐν ταῖς παραγράφοις 3β-6 περὶ τῶν Ο' ἀναγραφόμενα δὲν εἶχε γίνεи σχετικῶς λόγος.

τελῆ τμήμα τοῦ ἐν ἔτει 392 συνταχθέντος ἔργου καὶ οὐχὶ τοῦ ἀρχικοῦ. Ἐν ταῖς παραγράφοις 9α καὶ 9β - 11α καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τοῦ «πρῶτοι μὲν ἔρμηνευται» μέχρι καὶ τοῦ «προσθεῖναι» οὐδαμῶς γίνεται λόγος περὶ τῆς Φαρίας νήσου.

Ὡσαύτως τμήμα τοῦ ἐν ἔτει 392 συνταχθέντος ἔργου ἀποτελοῦσι καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ δωδεκάτῃ καὶ δεκάτῃ τρίτῃ παραγράφῳ ἀναγραφόμενα περὶ τῶν Πτολεμαίων καὶ τῶν Ρωμαίων βασιλέων. Προφανῶς πάντα ταῦτα ὁ Ἐπιφάνιος ἠντλησεν ἐξ ἄλλης πηγῆς, ἐφ' ὅσον, ὡς εἰκός, δὲν ὑπῆρχον εἰς τὸ ἀρχικῶς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθὲν ἔργον. Θὰ ἠδύνατό τις εἰς τὴν 13ην παράγραφον νὰ ἐπισυνάψῃ καὶ τὴν ἐπακολουθοῦσαν 14ην παράγραφον, δεδομένου ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν γίνεται ἐκτενέστερον λόγος περὶ τοῦ βασιλέως Ἀδριανοῦ.

Τὸ ἀπὸ τῆς 15ης παραγράφου ἀρχόμενον τμήμα («ὁ τοίνυν Ἀκύλας...») τεχνηέντως συναπτόμενον πρὸς τὰ προηγούμενα, καίτοι θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀποτελοῦν ἄλλην ἐνότητα, δεδομένου ὅτι σαφῶς γίνεται λόγος περὶ τῆς ἔρμηνείας τοῦ Ἀκύλα συμφώνως πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν, τὴν ὁποίαν εἶχε δώσει ἐν τῇ παραγράφῳ 9α, ἐν τούτοις προϋποθέτει τὰ ἐν τῇ 13ῃ παραγράφῳ ἀναγραφέντα²³.

Τὸ προμνημονευθὲν τμήμα τῆς παραγράφου 9α εἶδομεν, ὅτι ἐγράφη ἐν ἔτει 392, ὅτε τὸ ἔργον ἔλαβε τὴν τελικὴν αὐτοῦ μορφήν. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἰσχυρισθῆ τὸ ἴδιον καὶ διὰ τὴν δωδεκάτην καὶ τὰς ἀκολουθοῦσας αὐτῇ παραγράφους. Καὶ τοῦτο διότι λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ δεκάτη τρίτη παράγραφος εἶναι ἀπίθανον νὰ ἀπετέλει τμήμα τοῦ ἀρχικῶς συνταχθέντος καὶ εἰς τοὺς Ο' ἔρμηνευτὰς ἀναφερομένου ἔργου (ἀναφέρεται γενικῶς εἰς τοὺς Ρωμαίους βασιλεῖς) καὶ δεδομένου τοῦ συνδέσμου τῶν παραγράφων 16 καὶ 13²⁴, θὰ ἦτο δυνατόν καὶ αἱ παράγραφοι 15 κ.έ., ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῶν ἔρμηνειῶν τοῦ Ἀκύλα καὶ τῶν ἄλλων ἔρμηνευτῶν, νὰ ἐγράφησαν ἐκ τῶν ὑστέρων²⁵. Ἐξ ἄλλου ὁμως δεδομένου ὅτι ὁ Ἐπιφάνιος ἀναφέρει πάντα τὰ σχετικὰ γεγονότα ἀναλυτικῶς, θὰ πρέπη νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐχρησιμοποίησεν εἰδικὴν πηγὴν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐγένετο λόγος περὶ τῶν ἔρμηνειῶν Ἀκύλα, Συμμάχου κ.λ.π. καὶ τὴν ὁποίαν συνεδύασε καταλλήλως πρὸς τὴν τὰ τῆς βασιλείας τῶν Ρωμαίων βασιλέων ἀναγράφουσαν. Ἡ πηγὴ αὕτη δὲν τυγχάνει ἀπαραίτητον νὰ εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τὰ τῆς ἔρμηνείας τῶν Ο' διαλαμβάνουσαν. Οὕτω πάντα τὰ ἐν ταῖς παραγράφοις 15 κ.έ. ἀναγραφόμενα δὲν ἀποτελοῦσιν ἀναγκαίως τμήμα τοῦ ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου συνταχθέντος ἔργου, ἐν ᾧ ἐγένετο λόγος περὶ τῶν Ο' ἔρμηνευτῶν. Ἐν τοι-

23. Τὸ «ὡς ἀνωτέρω γεγράφαμεν» (§ 16) ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐν τῷ τέλει τῆς παραγράφου 13 παρατιθέμενον «...ὡς εἶναι ἀπὸ τοῦ χρόνου... παρὰ ἡμέρας θ'».

24. Ἴδὲ τὴν προηγούμενην ὑπόσημείωσιν.

25. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν 12ην καὶ 13ην παράγραφον. Ἡ 14η προϋποθέτει τὴν 13ην. Πρβλ. τὸ χωρίον «καὶ λαβὼν τὸν Ἀκύλαν τοῦτον...» (§ 14) πρὸς τὸ «ὡς εἶναι ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἔρμηνείας τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἔρμηνευτῶν ἕως Ἀκύλα...» (§ 13).

αὕτη περιπτώσει εἰς τὸ ἔργον ἐκεῖνο παρελείποντο «τὰ τῶν παρερμηνευσάντων» ὁ δὲ τίτλος ὁ δοθείς ἀργότερον εἰς τὸ ἐσφαλμένως εἰς τὸν Ἐπιφάνιον ἀποδοθέν ἔργον τουτέστι τὴν Ἐπιτομὴν²⁶ δὲν ἦτο ὁ τίτλος, ὃν εἶχε δώσει ὁ Ἐπιφάνιος εἰς τὸ πρῶτον ἔργον του, τὸ ὁποῖον, ὡς εἶδομεν, ἀποτελεῖ ὄντως ζήτημα, ἂν εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

Τὸ ἐν τῇ 16ῃ παραγράφῳ ἀναγραφόμενον «ἀλλ' ἤδη περὶ τῆς τούτων διαφορᾶς ἄνω διηγησάμενοι ἱκανῶς ἔχειν ἕως τῶν ὧδε ἐδικαιώσαμεν», ἀναφέρεται προφανῶς εἰς τὴν δευτέραν παράγραφον, δεδομένου ὅτι ἤδη ἐν αὐτῇ ἐγένετο λόγος περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀκύλα «παραπεποιημένων» λέξεων²⁷.

Ἡ μὴ ἀποδοχὴ ὑφ' ἡμῶν τῆς δευτέρας παραγράφου ὡς τμήματος τοῦ ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου συνταχθέντος ἔργου, ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἤδη ἐξ ἄλλων λόγων διατυπωθεῖσαν ἄρνησιν τῆς συγκαταριθμήσεως τῶν παραγράφων 13 κ. ἐ. εἰς τὸ ἀρχικῶς συνταχθὲν ἔργον. Πάντως καὶ ἐάν τι ὑπῆρχεν ἰδίως ἐκ τοῦ ὕλικου τῶν παραγράφων 15 - 19, ἐνθα περὶ τῶν ἄλλων πλὴν τῆς τῶν Ὁ' ἐρμηνείας ὁ λόγος, ὅπερ λίαν ἀμφίβολον, ἵνα μὴ εἴπωμεν ἀδύνατον, θὰ ὑπῆρχεν οὐχὶ ὑπὸ τὴν μορφήν, ὑφ' ἣν παρεδόθη εἰς ἡμᾶς σήμερον. Τὴν γνώμην ὅτι ἐν ἐνὶ ἔργῳ ἐμπεριείχοντο πάντα τὰ περὶ τῶν Ὁ' ἐρμηνευτῶν καὶ τῶν παρερμηνευσάντων ἀναγραφόμενα δὲν ἀποδεικνύει τὸ ἐν ἀρχῇ τῆς 21ης παραγράφου ἀναγραφόμενον «ἕως ἐνταῦθα, φιλοκαλώτατε, ἀρκεσθέντες τοῖς προειρημένοις ἅπασιν τὴν τῶν ἐρμηνευτῶν ὑπόθεσιν ἐδηλώσαμεν», διότι τοῦτο ἐγράφη ἐν ἔτει 392 καὶ ἀφοῦ ἐκ διαφόρων πηγῶν, μία τῶν ὁποίων ἦτο καὶ τὸ περὶ τῶν Ὁ' ἐρμηνευτῶν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθὲν ἔργον — προφανῶς οὐχὶ ἡ Ἐπιτομὴ — εἶχε συλλέξει τὸ ἀπαιτούμενον ὕλικόν. Πάντως πιστεύομεν, ὅτι ἡ συλλογὴ καὶ ἡ ἐκδοσις ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἐπιφανίου. ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι παρὰ τὴν ποικιλίαν τοῦ ὕλικου ἐμφανῆς καθίσταται ἡ προσπάθεια συνδέσεως τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ ἔργου, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ὕφος τοῦ λόγου εἰς πάντα τὰ τμήματα ταῦτα εἶναι τὸ αὐτό.

Ἐν ταῖς παραγράφοις 16 - 18 ἐμφανῆς καθίσταται ἡ ἤδη προμνημονευθεῖσα σύνδεσις τῶν δύο διαφόρων ἀλλήλων πηγῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς Ῥωμαίους βασιλεῖς καὶ εἰς τοὺς παρερμηνεύσαντας. Ὁ Ἐπιφάνιος ἀποδίδει ἰδιαίτεράν σημασίαν εἰς τὸν χρόνον ἐκδόσεως ἐκάστης ἐρμηνείας χωρὶς, ὡς εἰκός, νὰ παραλείπη καὶ τὰς αἰτίας, αἵτινες προεκάλεσαν ταύτας, συμφώνως πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν, τὴν ὁποίαν εἶχε δώσει²⁸. Φυσικῶ τῷ λόγῳ

26. Σχετικῶς ἴδὲ ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ (τόμ. 41, 1970 σ. 623).

27. Πρβλ. τὰ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς 16ης παραγράφου ἀναγραφόμενα.

28. Πρβλ. § 9α. Ἡ αἰτία, ἣτις προεκάλεσε τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἀκύλα, ἀναγράφεται ἐν τῇ 15ῃ παραγράφῳ: «Πικρανθεὶς δὲ τὴν διάνοιαν ὡς ἠτιμωμένος εἰς ζῆλον μάταιον αἵρεται, καὶ τὸν χριστιανισμὸν ἀναθεματίσας καὶ τὴν αὐτοῦ ζωὴν ἀρνησάμενος προσηλυτεύει καὶ περιτέμνεται Ἰουδαῖος καὶ ἐπιπόνως φιλοτιμησάμενος ἐξέδωκεν ἑαυτὸν μαθεῖν τὴν Ἑβραίων διάλεκτον καὶ τὰ αὐτῶν στοιχεῖα. Ταύτην δὲ ἀκρότατα παιδευθεὶς ἡρμήνευσεν,

δὲν ἠδύνατο νὰ ὀμιλήσῃ διὰ τὰς αἰτίας, αἵτινες ποεκάλεσαν τὴν ε' καὶ στ' ἑρμηνείαν, ἐφ' ὅσον οὔτε καὶ τοὺς συγγραφεῖς τούτων ἐγνώριζε. Μόνον ὁ χρόνος τῆς εὐρέσεως τούτων ἦτο εἰς τὸν Ἐπιφάνιον γνωστός²⁹.

Εἰς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης, ὅτι τὸ τμήμα 3β - 6 εἶχεν ἤδη πρότερον γραφῆ καὶ κατόπιν συμπεριελήφθη εἰς τὸ ἐν ἔτει 392 συγγραφὲν ἔργον, ἐνθα καὶ ἔλαβε τὴν τελικὴν τούτου μορφήν, συμβάλλει καὶ ἡ 17η παράγραφος, ἣτις διὰ παραλλήλων ἐκφράσεων εἰς τινα δὲ σημεῖα καὶ δι' ὁμοίων λέξεων ἐπαναλαμβάνει τὰ ἤδη ἐν τῇ 6η παραγράφῳ ἀναγραφέντα. Τὸ γεγονός ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῆς ἐπαναλήψεως ἐκουσίως γενομένης καὶ συνήθους εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς, ἀλλὰ περὶ μεταγενεστέρας παρενθέσεως ἐμφαίνεται ἐκ τῶν διαφορῶν, αἵτινες ὑπάρχουν μετὰ τῶν ἀντιστοιχῶν χωρίων τῶν παραγράφων 6 καὶ 17. Δὲν ὀμιλοῦμεν περὶ τῆς διαφορᾶς διατυπώσεως, ἣτις δευτερεύουσα καθ' ἡμᾶς τυγχάνουσα δὲν μαρτυρεῖ περὶ τῆς ὑπὸ διαφοροῦ συγγραφῆς συντάξεως τῶν παραγράφων 6 καὶ 17, ἀλλ' ἀπλῶς περὶ τῆς εἰς ἄλλον χρόνον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφῆς συντάξεως αὐτῶν. Βασικὸν εἶναι τὸ ὅτι ἐνῶ πάντα, ὅσα ἀναφέρονται περὶ προσθηκῶν καὶ ἀφαιρέσεων ἐν τῇ 6η παραγράφῳ, δὲν συνδέονται πρὸς τὰ μέτρα καὶ σταθμά, δεδομένου ὅτι, ὅταν συνέτασσε τὸ ἀρχικὸν περὶ τῶν Ο' ἑρμηνευτῶν ἔργον τοῦ ὁ Ἐπιφάνιος, δὲν εἶχε κατὰ νοῦν νὰ ὀμιλήσῃ περὶ τούτων, εἰς τὴν 17ην παράγραφον σαφῶς διαβλέπομεν τὴν τοιαύτην σύνδεσιν. Ἐν τῷ τέλει δὲ τῆς 17ης παραγράφου δὲν ἐκφράζεται ἀπλῶς ἡ τοιαύτη σύνδεσις ἀλλὰ γίνεται σύνοψις τῶν ἤδη ἐν ταῖς προηγουμέναις παραγράφοις ἐκτεθέντων. Τοῦτο προϋποθέτει τὸ ὅτι πρὶν ἢ ὁ Ἐπιφάνιος συντάξῃ τὴν παράγραφον ταύτην εἶχεν ἐνσωματώσει εἰς τὸ ἔργον τοῦ τὸ ὑλικὸν τὸ ἀναφερόμενον τόσον εἰς τοὺς Ο' ἑρμηνευτάς, ὅπερ ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ ἰδίου πρό τινων δεκαετιῶν συνταχθέντος ἔργου τοῦ εἶχεν ἀντλήσει, ὅσον καὶ εἰς τὰ μέτρα

οὐκ ὀρθῶς λογισμῶ χρησάμενος, ἀλλ' ὅπως διαστρέψῃ τινὰ τῶν ρητῶν, ἐνσκήψας τῇ τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἑρμηνείᾳ, ἵνα τὰ περὶ Χριστοῦ ἐν ταῖς γραφαῖς μεμαρτυρημένα ἄλλως ἐκδώσει, δι' ἣν εἶχεν αἰδῶ, εἰς ἄλογον αὐτοῦ ἀπολογία». Ἡ τοῦ Συμμάχου εἰς τὴν 16ην παράγραφον: «Οὗτος τοίνυν ὁ Σύμμαχος πρὸς διαστροφὴν τῶν παρὰ Σαμαρείταις ἑρμηνειῶν ἐρμηνεύσας τὴν τρίτην ἐξέδωκεν ἑρμηνείαν». Ἡ τοῦ Θεοδοτίωνος εἰς τὴν 17ην παράγραφον: «Θεοδοτίων τις Ποντικός ἀπὸ τῆς διαδοχῆς Μαρκίανος τοῦ αἰρεσιάρχου τοῦ ἀπ' αὐτῆς τῆς Σινώπης ὀρμωμένον καὶ αὐτὸς μηνιῶν τῇ ἑαυτοῦ αἰρέσει καὶ εἰς Ἰουδαϊσμόν ἀποκλινάς καὶ περιτηθηθεὶς, καὶ τὴν τῶν Ἑβραίων φωνὴν καὶ τὰ αὐτῶν στοιχεῖα παιδευθεὶς, ἰδίως καὶ αὐτὸς ἐξέδωκεν».

29. Πρβλ. τὰ ἐν τῇ 18η παραγράφῳ ἀναγραφόμενα: «Περὶ δὲ τῆς πέμπτης καὶ ἕκτης ἐκδόσεως οὐκ ἔχω εἰπεῖν τίνες ἢ πόθεν οἱ ἑρμηνεύσαντες, ἢ μόνον ὅτι μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦ βασιλέως Σευήρου εὐρέθη ἡ πέμπτη ἐν πίθους ἐν Ἱεριχῶ κεκρυμμένη, ἐν χρόνοις Ἀντωνίου τοῦ υἱοῦ Σευήρου τοῦ ἐπικληθέντος Καρακάλλου τε καὶ Γέτω». Καὶ ὀλίγον κατωτέρω ἐν τῇ αὐτῇ παραγράφῳ: «...ἐβασίλευσεν Ἀλέξανδρος ὁ Μαμαίαις παῖς, ἔτη ιγ'. Ἐν μέσῳ τῶν χρόνων τούτων εὐρέθη ἕκτη ἐκδοσις, καὶ αὐτὴ ἐν πίθους κεκρυμμένη ἐν Νικοπόλει τῇ πρὸς Ἀκτίῳ».

καὶ σταθμὰ γενικῶς, ὡς καὶ εἰς τὰς ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς καθόλου, τὸ ὁποῖον ἐξ ἄλλων πηγῶν εἶχεν ἀντλήσει. Ἄρα ἡ 17η παράγραφος πρέπει νὰ συνετάχθῃ ἐν ἔτει 392 καὶ δὴ καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ προαναγραφέντος Πέρσου ἱερέως παράκλησιν, ὅπως ὁμιλήσῃ περὶ τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν. Εὐθὺς κατωτέρω παρατίθεμεν τὸ περὶ προσθηκῶν καὶ ἀφαιρέσεων χωρίον τῆς 17ης παραγράφου ὡς καὶ τὰ παράλληλα χωρία, τὰ εἰς τὸ περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν ἔργον διαλαμβανόμενα:

§ 17

§ 6

§ 6

...καὶ εἰς τριάκοντα ἕξ μέρη κατὰ πρόσταγμα τοῦ βασιλέως διαιρεθεῖσι, καὶ ἄνευ τοῦ πρὸς ἀλήλους συνδυάσαι ἐκ πνεύματος δὲ ἀγίου ὑπὸ μίαν συμφωνίαν τὴν παῖσαν ἐρμηνείαν ἐκδεδωκόσι καὶ ὅπου προσθήκης γέγονε χρεία, σαφηνείας ἕνεκα τοῦ λόγου τὸ αὐτὸ προσθεῖσι, καὶ συμφώνως ἀλλήλοις συμφωνήσασιν καὶ ἐκδοῦσι, καὶ ταῦτα ἀγνοοῦσι τί ἕκαστος καθ' ἑαυτὸν ἐρμηνεύει· ὅπου δὲ πάλιν ἐκβολῆς λόγων τινῶν χρεία, ἐπ' ἵσσης ἐκβαλοῦσι καὶ συναδόντως ἐρμηνεύσασιν, ὡς περ εἰ ἐν· τῷ ἅμα πάντες ἐκάθηντο καὶ συμβουλευτικῶς ἀλλήλοις ἡρμήνευον... ὧν γὰρ οὐκ ἦν χρεία εἰς ἐρμηνείαν παρήκαν,

... ἀλλὰ Θεοῦ θαυμάσιον ἔργον εἰς τὸ γνωσθῆναι ὅτι πνεύματος ἀγίου ἔσχον δωρεὰν ἐκεῖνοι οἱ ἄνδρες ὁμοφωνήσαντες ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ καὶ ὅπου μὲν προσέθεντο λόγον, πάντες ὁμοῦ προσέθεντο,

ὅπου δὲ ἀφείλοντο, πάντες ἐπ' ἵσσης ἀφείλοντο.

Καὶ ὧν μὲν ἀφείλοντο, οὐκ ἔστι χρεία,

... ὅτι θαυμαστῶς κατὰ Θεοῦ οἰκονομίαν καὶ ἐκ συμφωνίας πνεύματος ἀγίου συμφώνως ἡρμήνευσαν καὶ πρὸς ἀλλήλους οὐ διηνέχθησαν, ὅπως ἂν ἐκ τούτου γνῶς καὶ πεισθῆς συναιρέσης τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ παρέξω σοὶ ἐνταῦθα διὰ μικροῦ λόγου τὴν τούτων ἀπόδειξιν

§ 3α

... ταῖς γὰρ ἐλλιπῶς ἐχοῦσαις λέξεσι προστεθεικότες εἰς σαφήνειαν τὴν ἀνάγνωσιν παρήγαγον, ὥσθ' ὑπολαμβάνειν ἡμᾶς οὐκ ἀμοίρους αὐτοὺς γεγενῆσθαι πνεύματος ἀγίου.

Ἐν γὰρ οὐκ ἦν χρεία διςσολογεῖν παρήκαν ὅ

ἄτινα εἰς ὕστερον ἐν
τοῖς σφῶν αὐτῶν τόποις
μετὰ ἀστερίσκων Ὠρι-
γένης συνέθηκεν³⁰. Ὠ-
σαύτως δὲ καὶ τὰ
προστεθέντα οὐκ
ἀφείλατο, εἰδὼς
ὅτι αὐτῶν μᾶλ-
λὸν ἔστι χρεία,
ἀλλὰ μετὰ ὀβελῶν...
καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν
τεσσάρων ἐρμηνειῶν
σοι γεγράφαμεν.

ὧν δὲ προσέθεν-
το ἔστι χρεία.

που δὲ χωλὸν
ἐδόκει τὸ ρῆμα
εἶναι εἰς ἑλλη-
νικὴν διάλεκτον
μεταφερόμενον
ἐκεῖ τὴν προσ-
θήκην ἐποιή-
σαντο.

Ὁ ἀνωτέρω γενόμενος παραλληλισμὸς ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Ἐπιφάνιος συντάσων τὴν 17ην παράγραφον εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ἀντίστοιχα χωρία τῆς 6ης προφανῶς δὲ καὶ τὰ τῆς 3ης παραγράφου. Τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην στηρίζομεν εἰς τὴν ἐπανάληψιν οὐχὶ μόνον λέξεων, ἀλλὰ καὶ ἐκφράσεων καθόλου. Ὁ Ἐπιφάνιος ἐκουσίως ἀλλάσσει εἰς τινα σημεῖα τὸν τρόπον διατυπώσεως. Τὸ κείμενον τῆς 6ης παραγράφου τυγχάνει συντομώτερον. Τοῦτο εἶναι μία εἰσέτι ἐνδειξις ὑπὲρ τῆς ἀρχαιότητος τούτου. Ἡ 17η παράγραφος ἐπομένως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς 6ης. Ἐκεῖνο ὁμοίως, τὸ ὁποῖον ἰδιαιτέρως στηρίζει τὴν ἔποψιν, καθ' ἣν ἡ 6η παράγραφος συνετάχθη πρὸς τῆς 17ης, τυγχάνει ἢ ἐν τῇ δευτέρᾳ γενομένη σύνδεσις τῶν περὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν Ὁ' ἐρμηνευτῶν ἀναφερομένων πρὸς τὸν ὀβελὸν καὶ τὸν ἀστερίσκον, ἄτινα περιλαμβάνονται εἰς τὰ «πρὸς πολυπειρίαν μέρη» καὶ ὑπὸ τὴν εὐρείαν τῆς λέξεως ἔννοϊαν εἰς τὰ μέτρα καὶ σταθμά³¹.

Ἡ δεκάτη ὀγδόη παράγραφος συνδέεται πρὸς τὰς ἀμέσως προηγουμένας ἀποτελοῦσα μίαν μετ' αὐτῶν ἐνότητα. Τὸ «ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ (τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνίνου), ὡς προεῖπον Σύμμαχος ἐγνωρίζετο ὁ ἐρμηνευτής», προϋποθέτει τὴν 16ην παράγραφον, ἐνθα ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ Συμμάχου. Καὶ ναὶ μὲν τὸ χωρίον τοῦτο παραλείπεται ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς χειρογράφοις (Πρβλ. ἐκδ. Dindorf ἐνθ' ἂν. σ. 22 ἐνθα: «Μετὰ Ἀντωνίνον τὸν Πίον βασιλεύει Μᾶρκος Αὐρήλιος Ἀντωνίνος ὁ καὶ Οὐῆρος ἔτη ιθ'»). Καὶ εὐθὺς ἐν συνεχείᾳ: «Μετὰ τούτου Κόμοδος ἄλλος βασιλεύει ἔτη ιγ'»), παραδίδεται ὁμοίως ὑπὸ τῶν χειρογράφων τοῦ Βατικανοῦ καὶ τῆς Συριακῆς μεταφράσεως.

30. Πρβλ. § 2: «Ὠριγένης δὲ μετὰ ταῦτα ἐλθὼν ἀποκατέστησε μὲν ἐκάστῳ τόπῳ τὸν ἐλλείποντα λόγον, παρέθετο δὲ αὐτῷ τὸν ἀστερίσκον, οὐκ ὡς χρείας οὐσης τοῦ πάντως ζητηθῆναι τὸν λόγον (περιττὸς γὰρ ἔστιν)...».

31. Πρβλ. § 1.

Ἐναντιθέτως τὸ χωρίον «περὶ οὗ (Κομόδου ἄλλου) χρόνου γνωρισθῆναι τὸν Θεοδοσίωνα εἶδομεν (ἑτέρα γραφή: εἶπομεν)» παραδίδεται ὑπὸ πάντων τῶν χειρογράφων, συνδέει δὲ τὴν 18ην παράγραφον πρὸς τὴν 17ην («περὶ τὴν τοῦ Κομόδου βασιλείαν. . . ἐξέδωκεν»).

Δεδομένων τῶν προσθηκῶν καὶ μεταγενεστέρων ἀλλοιώσεων τοῦ κειμένου τυγχάνει γενικῶς δύσκολον νὰ μελετήσωμεν μετ' ἀσφαλῶν κριτηρίων τὴν ὑφισταμένην σχέσιν τῶν δύο παραγράφων. Πάντως αἱ μεταξὺ τούτων ὑπάρχουσαι διαφοραὶ δὲν θὰ ἠδύναντο ἀπλῶς νὰ ἐξηγηθοῦν διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἐκδοχῆς, καθ' ἣν ὁ Ἐπιφάνιος ἐχρησιμοποίησε δύο διαφόρους ἀλλήλων πηγὰς. Ὅσον καὶ ἂν δὲν διακρίνηται ὁ Ἐπιφάνιος διὰ τὸν κριτικὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῶν πηγῶν, τὰς ὁποίας χρησιμοποιεῖ, θὰ ἦτο εἰς τοῦτον ἀδύνατον νὰ μὴ ἀντιληφθῆ τὰς προφανεῖς ἀντιθέσεις τὰς μεταξὺ τῶν δύο παραγράφων ὑπαρχούσας. Βεβαίως θὰ ἠδύνατό τις νὰ διατυπώσῃ τὴν ἔποψιν, ὅτι ἡ 16η παράγραφος δὲν ἐνεσωματώθη ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου εἰς τὸ κείμενον δεδομένων τῶν προφανῶν ἀντιθέσεων αὐτῆς πρὸς τὴν 18ην, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρχεν εἰς χειρόγραφα τούτου, ἅτινα συνῆταξεν ἐπὶ τῇ βάσει ἄλλων πηγῶν, ὑπὸ ἄλλου δὲ τινος ἐκ τῶν ὑστέρων ἐνεσωματώθη εἰς τὸ ὅλον κείμενον. Πάντως οὕτως ἢ ἄλλως καὶ παρὰ τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ὑπάρξεως μεταγενεστέρων προσθηκῶν εἰς τὸ κείμενον δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπορρίψωμεν τὴν ἔποψιν, καθ' ἣν ὁ Ἐπιφάνιος ἐχρησιμοποίησε διαφόρους πηγὰς. Ὁ συμπληρωματικὸς χαρακτήρ τοῦ ἔργου δὲν ἀποκλείει καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἐπιφανίου ἐνσωμάτωσιν εἰς τὸ ἔργον τῶν δύο κειμένων τῶν κατὰ διαφόρους χρόνους ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντων. Σημειωτέον, ὅτι αἱ διαφοραὶ συνίστανται κυρίως εἰς τὴν ὀνομασίαν τῶν Ῥωμαίων αυτοκράτορων καὶ εἰς τὴν σειρὰν αὐτῶν³².

32. Πρὸς παροχὴν πληρεστέρας εἰκόνας παρατίθεμεν ἐν ὑποσημειώσει τοὺς ἐν τῇ 13ῃ παραγράφῳ ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου ἀναγραφομένους αυτοκράτορας, ὡς καὶ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας ἐκάστου ἐξ αὐτῶν.

- Αὐγουστος (ἔτη νστ', μῆνας ζ')
- Τιβέριος (ἔτη κγ')
- Γάϊος (ἔτη γ', μῆνας θ', ἡμέρας κθ')
- Κλαύδιος (ἔτη ιγ', μῆνας δύο παρ' ἡμέρας δύο)
- Νέρων (ἔτη ιγ', μῆνας ζ', ἡμέρας κζ')
- Γάλβας (μῆνας ζ', ἡμέρας κς')
- Ὄθων (μῆνας γ', ἡμέρας ε')
- Βιτέλλιος (μῆνας η', ἡμέρας ιβ')
- Οὔεσπασιανὸς (ἔτη θ', μῆνας ζ', ἡμέρας ιβ')
- Τίτος (ἔτη δύο, μῆνας δύο, ἡμέρας δύο)
- Δομετιανὸς (ἔτη ιε', μῆνας ε')
- Νερούας (ἔτος α', μῆνας δ')
- Τραϊανὸς (ἔτη ιθ')
- Ἀδριανὸς (ἔτη κα')

Οὕτω ἔχομεν:

§ 16

- Ἀντωνίνος ὁ ἐπικληθεὶς Πίος (χρόνους κβ')
- Καράκαλλος ὁ καὶ Γέτας, ὃς καὶ Μᾶρκος Αὐρήλιος Οὐῆρος ἐλέγετο (ἔτη ζ')
- Λούκιος Αὐρήλιος Κόμοδος (βασιλεύει τὰ αὐτὰ ἑπτὰ ἔτη)
- Περτίναξ (μῆνας ἕξ)
- Σευήρος (ἔτη ιη')

(Ἐν τοῖς τοῦ Σευήρου (Οὐῆρου) χρόνοις Σύμμαχος τις Σαμαρείτης...)

§ 17

- Κόμοδος ὁ δευτέρος

§ 18

- Ἀντωνίνος ὁ ἐπικληθεὶς Πίος
- Μᾶρκος Αὐρήλιος Ἀντωνίνος, ὁ καὶ Οὐῆρος (ἔτη ιθ')
- Ἐλέγετο δὲ ὁ αὐτὸς Κόμοδος Λούκιος (Ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ, ὡς προεῖπον Σύμμαχος ἐγνωρίζετο)
- Κόμοδος ἄλλος (ἔτη ιγ')
- Περτίναξ (μῆνας ἕξ)
- Σευήρος (καὶ βασιλεύει σὺν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἀντωνίνῳ τῷ καὶ Γέτα ἔτη ιη')

- Ἀντωνίνος Γέτας ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ καὶ Καράκαλλος ἐπικληθεὶς (ἔτη ζ')

§ 18

- Μακρίνος (ἔτος ἕν)³³
- Ἀντωνίνος (ἔτη δ')
- Ἀλέξανδρος Μαμαίας (ἔτη ιγ')
- Μαξιμιανὸς (ἔτη γ')
- Γορδιανὸς (ἔτη ἕξ)
- Φίλιππος (ἔτη ἑπτὰ)
- Δέκιος (ἔτος ἕν, μῆνας γ')

§ 20

- Γαλίηνος καὶ Οὐολουσιανὸς (ἔτη δύο, μῆνας τέσσαρας)
- Οὐαλεριανὸς καὶ Γαλίηνος (ἔτη ιβ')
- Κλαύδιος (ἔτος ἕν, μῆνας θ')
- Αὐρηλιανὸς (ἔτη ε', μῆνας ἕξ)

33. Παραλείπεται εἰς τὸ κείμενον τοῦ Dindorf.

- Τάκιτος (μῆνας ἕξ)
- Πρόβος (ἔτη ἕξ, μῆνας δ')
- Κᾶρος ἅμα τοῖς παισὶ Καρίνω καὶ Νουμεριανῷ (ἔτη δύο)
- Διοκλητιανὸς ἅμα Μαξιμιανῷ καὶ Κωνσταντίῳ³⁴ (ἔτη κ')
- Διοκλητιανὸς βασιλεύει ἄλλον ἕνα ἐνιαυτὸν μετὰ τὸν διωγμὸν
- Λικίνιος - Κωνστάντιος. . .
- Κωνσταντῖνος³⁵ (ἔτη λβ')
- Κώνστας, Κωνστάντιος, Κωνσταντῖνος
- Ἰουλιανὸς
- Ἰουβιανὸς
- Οὐαλεντινιανὸς ὁ μέγας καὶ
- Οὐάλης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ
- Γρατιανὸς υἱὸς Οὐαλεντινιανοῦ καὶ
- Οὐαλεντινιανὸς νεώτερος υἱὸς Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ ἀδελφοῦ³⁶ Γρατιανοῦ καὶ
- Θεοδοσίος καὶ
- Ἀρκάδιος ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ Ὀνώριος ἐπιφανέστατος ἀδελφὸς αὐτοῦ ὧν τὰ ἔτη μέχρι τῆς Ἀρκαδίου ὑπατείας τὸ δεύτερον καὶ Ρουφίνου ἀριθμοῦνται νζ'. Ἐφ' ὧν ἐτελεύτησεν Οὐαλεντινιανὸς ὁ νεώτερος, υἱὸς Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ μεγάλου.

Συγκρίνοντας τὴν 16ην καὶ 17ην παράγραφον πρὸς τὴν 18ην ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς:

1) Κατὰ τὴν 16ην παράγραφον τὸν Ἀδριανὸν διαδέχεται «Ἀντωνῖνος ὁ ἐπικληθεὶς Πῖτος καὶ βασιλεύει χρόνους κβ'. Τοῦτον διαδέχεται Καρακάλλος (Καρακάλλας) καὶ ὁ Γέτας, ὃς καὶ Μᾶρκος Αὐρήλιος Οὐῆρος ἐλέγετο καὶ βασιλεύει ἔτη ζ'. Ἐν τοῖς αὐτοῦ χρόνοις καὶ Λούκιος Αὐρήλιος Κόμοδος βασιλεύει τὰ αὐτὰ ἑπτὰ ἔτη». Κατὰ τὴν 18ην παράγραφον «Μετὰ Ἀντωνῖνον τὸν Πῖτον βασιλεύει Μᾶρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος ὁ καὶ Οὐῆρος ἔτη ιθ'. [Ἐλέγετο δὲ ὁ αὐτὸς Κόμοδος Λούκιος]»³⁷. Κατὰ τὰ δύο κείμενα ἐπὶ

34. Ἡ συριακὴ μετάφρασις ἀναγράφει «Κωνσταντῖνω».

35. Ἐν τῇ συριακῇ μεταφράσει καὶ τοῖς κώδιξι, V₁ V₂ παραλείπεται τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντῖνου. Τὸ ὅτι τὸ ὄνομα τούτου ὑπῆρχεν ἀρχικῶς συνάγεται ἐκ τοῦ κενοῦ, τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται εἰς τὸ κείμενον τοῦ De Lagarde (σ. 174), ἀκριβῶς ἐκεῖ, ἔνθα ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντῖνου εἰς τὰ λοιπὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα. Εἰς τοὺς ἐπακολουθοῦντας αὐτοκράτορας παραλείπεται ὁ χρόνος τῆς βασιλείας. Ἐν τέλει ἀναγράφονται συνοπτικῶς τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τῶν ἀπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ μέχρι καὶ τῶν υἱῶν τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου βασιλευσάντων.

36. Ἀντὶ «τοῦ ἀδελφοῦ» ἔπρεπε νὰ ἀναγράψῃ «καὶ ἀδελφός».

37. Τὰ ἐντὸς ἀγκυλῶν παρατιθέμενα παραλείπονται ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς χειρογράφοις.

τῆς ἐποχῆς τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου τοῦ Οὐήρου ὀνομαζομένου, ὡς θέλομεν ἶδει, ἔγραψε τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὁ Σύμμαχος. Τὸ χωρίον «ἐλέγετο δὲ ὁ αὐτός... ἐρμηνευτῆς» παραλείπεται ὑπὸ τῶν περισσοτέρων ἐλληνικῶν χειρογράφων, διασφύζεται ὅμως ὑπὸ τῶν κωδίκων τοῦ Βατικανοῦ καὶ τῆς συριακῆς μεταφράσεως. Εἶναι δύσκολον ἐπομένως νὰ θεωρήσωμεν τοῦτο ὡς μεταγενεστέραν προσθήκην ἐν τῇ προσπαθείᾳ, ὅπως ἀποφύγωμεν τὸ σφάλμα τοῦ ταυτισμοῦ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου πρὸς τὸν Κόμοδον Λούκιον.

Κατὰ τὴν 16ην παράγραφον ὁ διάδοχος τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Πίου εἶχε τὰ ἐξῆς ὀνόματα: Καράκαλλος ὁ καὶ Γέτας, Μᾶρκος Αὐρήλιος, Οὐήρος. Οὗτος ἐβασίλευσεν ἔτη ζ'. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς δὲ ἐποχῆς ἐβασίλευσε καὶ ὁ Λούκιος Αὐρήλιος Κόμοδος. Ὡς βλέπομεν ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν δύο προσώπων μόνον τὸ «Αὐρήλιος» τυγχάνει κοινόν. Κατὰ τὴν 18ην παράγραφον ὁ διάδοχος τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Πίου ὀνομάζετο Μᾶρκος Αὐρήλιος Ἀντωνίνος, ὁ καὶ αὐτὸς Οὐήρος, ἐβασίλευσε δὲ θ' ἔτη³⁸.

Συγκρίνοντες τὰ δύο κείμενα βλέπομεν, ὅτι αἱ κοιναὶ ὀνομασίαι τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς τυγχάνουσι τὸ Μᾶρκος Αὐρήλιος καὶ Οὐήρος. Ἡ 18η παράγραφος προσθέτει τὴν ὀνομασίαν Ἀντωνίνος. Ἀντιθέτως ἡ 16η δίδει ἐπιπροσθέτως τὰς ὀνομασίας Καράκαλλος ὁ καὶ Γέτας, ἀναφέρει δὲ ὅτι ἔζησε ζ' ἔτη, ἐνῶ κατὰ τὴν 18ην παράγραφον ἔζησε ιθ' ἔτη. Ἡ 18η παράγραφος δὲν ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ Κομόδου Λουκίου ἢ μᾶλλον ταυτίζει τοῦτον πρὸς τὸν Μᾶρκον Αὐρήλιον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν 16ην παράγραφον, ἥτις διακρίνει τὸν Μᾶρκον Αὐρήλιον τὸν καὶ Οὐήρον ἀπὸ τὸν Λούκιον Αὐρήλιον Κόμοδον, ὅστις καὶ ἐβασίλευσε κατὰ τὴν αὐτὴν παράγραφον τὰ αὐτὰ ἑπτὰ πρὸς τὸν προαναγραφέντα ἔτη. Πότερον τῶν κειμένων περιέχει τὴν ἀλήθειαν;

Πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ εἰπώμεν, ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν δύο κειμένων εἶναι κατὰ πάντα ἀκριβές. Ὁρθὸν εἶναι, ὡς ἀναγράφει ἡ 18η παράγραφος, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Πίου ἐβασίλευσε ιθ' ἔτη. Ἐσφαλμένως ἐπομένως ἡ 16η παράγραφος ἀποδίδει τὴν ὀνομασίαν «Καράκαλλος ὁ καὶ Γέτας» ὡς καὶ τὸν ἀριθμὸν βασιλείας «ἔτη ζ'» εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Πίου³⁸. Οὗτος ἐλέγετο Μᾶρκος Αὐρήλιος Ἀντωνίνος Οὐήρος, ὡς ἀναγράφεται τόσον εἰς τὴν 16ην ὡσον καὶ εἰς τὴν 18ην παράγραφον³⁹.

38. Τὰ ζ' ἔτη, περὶ ὧν ποιεῖται λόγον ἡ 16η παράγραφος, ὀφείλονται ἀκριβῶς εἰς τὴν σύγχυσιν τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου τοῦ θεοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Πίου πρὸς τὸν Καράκαλλα, ὅστις ἐβασίλευσεν ὄντως ἑπτὰ ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Σευήρου.

39. Τὸ ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς ἐλέγετο καὶ «Οὐήρος» ἀπαντᾷ καὶ παρ' Εὐσεβίῳ («Ἀντωνίνον μὲν δὴ τὸν Εὐσεβῆ κληθέντα, εἰκοστὸν καὶ δευτερόν ἔτος τῆς ἀρχῆς διανύσαντα, Μᾶρκος Αὐρήλιος Οὐήρος, ὁ καὶ Ἀντωνίνος, υἱὸς αὐτοῦ, σὺν τῷ Λουκίῳ ἀδελφῷ διαδέχεται»). Ἐκκλ. Ἰστ. IV 14, 10. Ἔκδ. E. Schwartz G.C.S. σ. 334). Ὡς βλέπομεν εἰς τὸ παρατεθὲν κείμενον τοῦ Εὐσεβίου, οὕτε σύγχυσις γίνεται μεταξὺ τοῦ Μάρ-

Ὁ Ἀντωνίνος ὁ καὶ Καρακάλλας ἐπικληθεὶς ὑπῆρξεν υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σευήρου⁴⁰ ἐβασίλευσε δὲ ζ' ἔτη ἀφαιρουμένων βεβαίως τῶν ἐτῶν, ἅτινα ἐβασίλευσε μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ⁴¹. Ὁ Γέτας ὑπῆρξεν ἄλλο πρόσωπον, υἱὸς καὶ αὐτὸς τοῦ Σευήρου, νεώτερος δὲ ἀδελφὸς τοῦ Καρακάλλα, βασιλεύσας κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν αὐτῶν ἐτῶν καὶ ἐπὶ τρία μόνον ἔτη (209 - 212) τουτέστι δύο ἔτη μετὰ τοῦ πατρὸς του καὶ ἓν ἔτος μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Τὸ σφάλμα τοῦ συντακτισμοῦ τοῦ Καρακάλλα πρὸς τὸν Γέταν ἀπαντᾷ τόσον εἰς τὴν 16ην ὅσον καὶ εἰς τὴν 18ην παράγραφον. Πιθανώτατα ὀφείλεται εἰς σφάλμα ἀντιγραφέως τινός⁴².

Ὁρθῶς ἡ 16η παράγραφος διακρίνει, ὡς εἶδομεν, τὸν Λούκιον Αὐρήλιον

κου Αὐρηλίου καὶ τοῦ Καρακάλλα, ὡς ἐν τῇ 16ῃ παραγράφῳ καὶ οὕτε ταυτίζεται ὁ Μάρκος Αὐρήλιος πρὸς τὸν Κόμοδον Λούκιον, ὡς γίνεται ἔστω καὶ ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ προσθήκῃ τῆς 18ης παραγράφου. Σχετικῶς πρὸς τὴν ὀνομασίαν τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἰδὲ καὶ ἐν τῷ χωρίῳ 18, 2 τοῦ τετάρτου βιβλίου τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Εὐσεβίου, ἔνθα ἡ «(Ἀπολογία Ἰουστίνου), ἦν πεποιῆται πρὸς τὸν τοῦ δεδηλωμένου αὐτοκράτορος (Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς) διάδοχόν τε καὶ ὁμόνυμον Ἀντωνῖνον Οὐῆρον, οὗ τὰ κατὰ τοὺς χρόνους ἐπὶ τοῦ παρόντος διεξιμεν». Πρβλ. καὶ Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορία IV 15,5 ἔνθ' ἄν., σ. 294. (Ἐπ' αὐτοῦ στηριζόμενος ὁ Karl Heussi δέχεται ὡς πιθανωτέραν τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Πολύκαρπος ἔμαρτύρησεν οὐχὶ ἐν ἔτει 155, ἀλλ' ἐν ἔτει 166. K. Heussi, *Kompendium der Kirchengeschichte*, II Auflage, Berlin 1958 σ. 38). Ὡσαύτως ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης Ἐλεῦθερος διαδέχεται τὸν Σωτήρα ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ὃν ὁ Εὐσέβιος ἀναφέρει ὡς Οὐῆρον. (Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορία I: «Τοῦτον (τὸν Σωτήρα) Ἐλεῦθερος διαδέχεται, ἔτος δ' ἦν ἑπτακαίδεκάτον αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου Οὐῆρου». Ἐνθ' ἄν., σ. 400. Πρβλ. «Ὅσοι καὶ ὅπως κατὰ Οὐῆρον ἐπὶ τῆς Γαλλίας τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας διεξιῆλθον ἀγῶνα» (ἐνθ' ἄν., σ. 394), ἔνθα προφανῶς γίνεται μνεία τοῦ διωγμοῦ τοῦ 177, καθ' ὃν χρόνον αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ Μάρκος Αὐρήλιος). Ὁ Ἐπιφάνιος συμφωνεῖ πρὸς τὸν Εὐσέβιον εἰς τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἀντωνίνου (Μάρκου Αὐρηλίου), (ἔτη 18'), τοῦ Κομόδου (ἔτη 17'), (Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορία V 26. Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν § 18) καὶ τοῦ Περτίνακος (μῆνας ἕξ, ἐνθ' ἄν.), διαφωνεῖ ὅμως ὡς πρὸς τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Τραϊανοῦ. Ὁ μὲν Εὐσέβιος ἀναφέρει, ὅτι ὁ Τραϊανὸς ἐβασίλευσεν εἴκοσι καὶ ἡμισυ ἔτη («Τραϊανοῦ δὲ ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν εἴκοσι τὴν ἀρχὴν μηνσὶν ἕξ δέουσι κρατήσαντος, Αἴλιος Ἀδριανὸς διαδέχεται τὴν ἡγεμονίαν». Ἐκκλ. Ἱστορία IV 3, 1 ἔνθ' ἄν., σ. 302), ὁ δὲ Ἐπιφάνιος δέκα καὶ ἑννέα (Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν §13). Προφανῶς ὁ Ἐπιφάνιος ἔχει δίκαιον. Πρβλ. τὸν ὑπὸ τοῦ Rostovtzeff (ἐνθ' ἄν., σ. 378) παρατιθέμενον πίνακα. Πάντως ἡ ὑπὸ τοῦ διορθωτοῦ χρήσις τοῦ Εὐσεβίου δὲν προϋποθέτει καὶ τὴν διόρθωσιν πάντων τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Ἐπιφανίου συμφῶνως πρὸς τὰς ἐπόψεις τοῦ Εὐσεβίου. Σημειωτέον ὅτι ὁ Μάρκος Αὐρήλιος εἶχεν οὐχὶ μόνον τὴν ὀνομασίαν «Οὐῆρος» ἀλλὰ καὶ «Σευήρος». Πρβλ. M. Rostovtzeff... ἔνθ' ἄν., ἔνθα μετὰ τὸν Ἀντωνῖνον Πίον ἀναφέρεται ὁ Μάρκος Αὐρήλιος (M. Annii Catilius Severus...). Σχετικῶς ἰδὲ Mercati Giovanni, L' età.... (σ. 85 ὑποσ.). Σημειωτέον ὡσαύτως, ὅτι οὐχὶ μόνον εἰς τὰ ἑλληνιστὶ σωζόμενα χειρόγραφα, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συριακῇ μεταφράσει ἐν τῇ ὡς ἀναγράφεται «Σευήρος». Ἰδὲ J.E. Dean, *Epirhanianus' Treatise...* ἔνθ' ἄν., σ. 34 ὑποσ. 160.

40. Ἰδὲ § 18. Βεβαίως πρόκειται περὶ τοῦ Σεπτιμίου Σευήρου.

41. Ἰδὲ καὶ ἐν M. Rostovtzeff, *Liste der Kaiser...* ἔνθ' ἄν., σ. 378.

42. Σχετικῶς ἰδὲ ἐν Mercati Giovanni, L' età di Simmaco... ἔνθ' ἄν., σ. 30.

Κόμοδον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Κατὰ τὴν αὐτὴν παράγραφον ὁ Λούκιος Αὐρήλιος ἐβασίλευσε τὰ αὐτὰ ἑπτὰ ἔτη πρὸς τὸν Μᾶρκον Αὐρήλιον. Ἄκριβέστερον θὰ ἦτο, ἐὰν ἔλεγε τὰ αὐτὰ ὀκτῶ ἔτη. Παρεσύρθη ὁμως ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ τῶν ἐτῶν τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ὅστις, ὡς εἶδομεν, εἶναι ἐσφαλμένος καὶ ὀφείλεται εἰς τὴν κακῶς ὑπὸ τῆς 16ης παραγράφου δοθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἐπωνυμίαν Καρακάλλας ὁ καὶ Γέτας.

Εἶναι ὀρθόν, ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἔδρασαν ὁ Σύμμαχος, ὡς ἀναφέρει τόσον ἡ 16ῃ ὅσον καὶ ἡ 18ῃ παράγραφος, αἵτινες ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Οὐῆρος» ἐννοοῦν τὸν Μᾶρκον Αὐρήλιον. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἀρχικῶς ὑπῆρχε «Σευήρου» μεταβληθὲν εἰς «Οὐῆρου» μεταγενεστέρως πρὸς ἀποφυγὴν συγχίσεως πρὸς τὸν Σεπτίμιον Σευήρον. Δὲν δεχόμεθα ὁμως τὴν τοιαύτην ἔποψιν. Πιστεύομεν ὅτι τὸ εἰς τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα ἀπαντῶμενον Σευήρου εἶναι μεταγενεστέρα διόρθωσις. Τὸ Αὐρήλιος Οὐῆρος μετετρέπη εἰς Αὐρήλιο (ς) Σουῆρος (ιδὲ κῶδ. L). Τὸ ἐν τῇ 16ῃ παραγράφῳ παρατιθέμενον «τοῦτον διαδέχεται Καρακάλλος ὁ καὶ Γέτας, ὃς καὶ Μᾶρκος Αὐρήλιος Οὐῆρος ἐλέγετο καὶ βασιλεύει ἔτη ζ΄» εἶναι ἐσφαλμένον. Καρακάλλας ἀπεκλήθη ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος Ἄντωνῖνος καὶ οὐχὶ ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος Οὐῆρος⁴³. Ἐπὶ τοῦ δευτέρου τούτου ἔγραψεν, ὡς εἶδομεν, τὴν ἐρμηνείαν αὐτοῦ ὁ Σύμμαχος⁴⁴. Αὕτη προηγεῖται χρονικῶς τῆς τοῦ Θεοδοτίωνος, ὅστις τόσον κατὰ τὴν 17ῃν ὅσον καὶ κατὰ τὴν 18ῃν παράγραφον ἔγραψε τὴν ἐρμηνείαν του ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Κομόδου τοῦ δευτέρου⁴⁵. Τὸ «μετὰ τοῦτον Κόμοδος ἄλλος βασιλεύει ἔτη ιγ΄, περὶ οὗ χρόνον γνωρισθῆναι Θεοδοτίωνα εἶδομεν («εἶπομεν» εἰς ἑλληνικὰ χειρόγραφα), σαφῶς παραπέμπει εἰς τὸ ἀντίστοιχον χωρίον τῆς 17ης παραγράφου. Ὑπάρχει ὁμως ἡ ἐξῆξ διαφορά. Ἐνῶ κατὰ τὰς παραγράφους 16 - 17 οἱ Περτίναξ καὶ Σευῆρος προηγούνται τοῦ Κομόδου τοῦ δευτέρου κατὰ τὴν 18ῃν παράγραφον ἔπονται. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ 18ῃ παράγραφος περιέχει τὴν ἀλήθειαν. Τὸ λάθος ὀφείλεται προφανῶς οὐχὶ εἰς τὸν Ἐπιφάνιον

43. Σχετικῶς ἰδὲ ἐν M. Rostovtzeft... ἐνθ' ἀν.

44. «Ἐν τοῖς τοῦ Σευήρου χρόνοις Σύμμαχος τις Σαμαρείτης...» (§ 16). (Ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος εἶχε καὶ τὴν ὀνομασίαν Σευῆρος, ὡς εἶδομεν (ἐνθ' ἀν., σ. 88, ὕποσ. 39).

45. «Μετὰ τοῦτον δὲ κατὰ πόδας ἐν τῷ ἐξῆξ χρόνῳ, τουτέστι περὶ τὴν Κομόδου βασιλείαν, φημί δὲ τοῦ δευτέρου Κομόδου τοῦ βασιλεύσαντος μετὰ τὸν προειρημένον Κόμοδον Λούκιον Αὐρήλιον ἔτη ιγ΄, Θεοδοτίων τις Ποντικός ἀπὸ τῆς διαδοχῆς Μαρκίανος τοῦ αἰρεσιάρχου τοῦ ἀπ' αὐτῆς τῆς Σινώπης ὀρμωμένου καὶ αὐτὸς μηνιῶν τῇ αὐτοῦ αἰρέσει καὶ εἰς Ἰουδαϊσμόν ἀποκλίνας καὶ περιτμηθεὶς καὶ τὴν τῶν Ἑβραίων φωνὴν καὶ τὰ αὐτῶν στοιχεῖα παιδευθεὶς, ἰδίως καὶ αὐτὸς ἐξέδωκε» (§ 17). Πρβλ. § 18. «Μετὰ τοῦτον Κόμοδος ἄλλος βασιλεύει ἔτη ιγ΄, περὶ οὗ χρόνον γνωρισθῆναι Θεοδοτίωνα εἶδομεν (ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων «εἶπομεν») τὸν τὴν τετάρτην ἐρμηνείαν ἐρμηνεύσαντα».

ἄλλ' εἰς μεταγενέστερον ἀντιγραφέα, ὅστις προσέθεσε τὰ ὀνόματα τοῦ Περτίνακος καὶ τοῦ Σευήρου εἰς τὸ κείμενον.

Κατὰ τὴν 18ην παράγραφον τὸν Περτίνακα, ὅστις ἐβασίλευσε μῆνας στ' διεδέχθη ὁ Σευήρος, βασιλεύσας «σὺν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἀντωνίνῳ τῷ καὶ Γέτα ἔτη ιη'». Ἐν πρώτοις, ὡς εἶδομεν⁴⁶, ὁ Ἀντωνίνος καὶ ὁ Γέτας τυγχάνουσι δύο διάφορα ἀλλήλων πρόσωπα. Ὅντως καὶ οἱ δύο οὗτοι συνεβασίλευσαν μετὰ τοῦ πατρός των (ὁ πρῶτος δέκα καὶ τρία ἔτη, ὁ δεύτερος δύο, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τούτου ὁ Ἀντωνίνος καὶ ὁ Καρακάλλας ἐπικληθεὶς ἐβασίλευσεν ἔτη ἕξ (211 - 217) ἢ καὶ ἐπτὰ, ὡς ἀναγράφεται ἐν τῇ 18ῃ παραγράφῳ⁴⁷ ὁ δὲ Γέτας ἔτος ἓν (211 - 212)⁴⁸.

Αἱ παράγραφοι 16 καὶ 17 μετὰ τὸν Λούκιον Αὐρήλιον Κόμοδον τοποθετοῦν τὸν Περτίνακα καὶ τὸν Σευήρον (§16) παραλείπουν τουτέστι νὰ παρεμβάλουν τὸν δεύτερον Κόμοδον. Περὶ τούτου ποιοῦνται λόγον κατωτέρω (ἐν ἀρχῇ τῆς 17ης παραγράφου). Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει, ὅτι θεωροῦν τοῦτον μεταγενέστερον τῶν δύο προαναγραφέντων (Περτίνακος καὶ Σευήρου), δεδομένου ὅτι ἀναφέρουν τοῦτον εὐθὺς μετὰ τὸν Μᾶρκον Αὐρήλιον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποίου ἐγράψε τὴν ἐρμηνείαν του ὁ Σύμμαχος⁴⁹. Ἐπομένως τὸ χωρίον «Περτίναξ μῆνας στ'. Σευήρος ἔτη ιη'» ἀποτελεῖ μεταγενεστέραν προσθήκην. Τὸ ὅτι ἀρχικῶς δὲν ὑπῆρχον τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα εἰς τὴν 16ην παράγραφον ἐρμηνεύεται πλήρως καὶ ἐκ τοῦ ἐπομένου τούτων χωρίου «Ἐν τοῖς τοῦ Σευήρου (Οὐήρου) χρόνοις Σύμμαχος τις Σαμαρείτης...». Παραλειπομένων τῶν δύο προμνημονευθέντων ὀνομάτων λαμβάνει τὸ χωρίον χρονικῶς τὴν κανονικὴν του θέσιν ἐν τῇ παραγράφῳ. Μόνον, ἐὰν ὁ Σύμμαχος εἶχε γράψει τὴν ἐρμηνείαν του ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σεπτιμίου Σευήρου, θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀποδεχθῆ, ὅτι αἱ παράγραφοι 16 καὶ 17 τοποθετοῦν χρονικῶς τὸν Κόμοδον μετὰ τὸν Σεπτίμιον Σευήρον. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἐσφαλμένον, δεδομένου ὅτι ἡ ἐρμηνεία τούτου προηγεῖται τῆς τοῦ Θεοδοτίωνος γενομένη ἐπὶ Κομόδου τοῦ Β'. Τὸ ἐν ἀρχῇ τῆς 17ης παραγράφου ἀναγραφόμενον «μετὰ τοῦτον δέ...» ὑπονοεῖ προφανῶς τὸν Μᾶρκον Αὐρήλιον.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ καὶ Καρακάλλα ἠδρέθησαν αἱ βίβλοι τῆς ε' ἐκδόσεως. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται δις ἐν τῇ 18ῃ παραγράφῳ. Σημειωτέον ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἠδρέθησαν «ἐν πίθοις ἐν Ἰεριχῷ κεκρυμμέ-

46. Ἴδὲ ἐν σ. 331.

47. Δὲν πρόκειται περὶ οὐσιαστικῆς διαφορᾶς λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ χρόνος πλέον τῶν ἕξ μηνῶν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἔτος ὀλόκληρον.

48. Κατ' ἀναλογίαν καὶ συμφώνως πρὸς ὅσα ἀναγράφει ἡ 18ῃ παράγραφος ὁ Γέτας ἐβασίλευσεν δύο ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του.

49. Σχετικῶς ἰδὲ ἐνθ' ἀν., σ. 330.

ναί μετὰ ἄλλων βιβλίων ἐβραϊκῶν καὶ ἑλληνικῶν»⁵⁰. Τόσον ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς παραγράφου ὅσον καὶ ἐν τῇ κανονικῇ αὐτοῦ θέσει ἐν τῇ ἀπαριθμῆσει τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων ὁ υἱὸς τοῦ Σευήρου καλεῖται διὰ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων Ἀντωνίνος - Καρακάλλας - Γέτας⁵¹. Ὁ διωγμὸς, περὶ οὗ γίνεται λόγος ἐν τῇ 18ῃ παραγράφῳ, ἐγένετο ἐπὶ τοῦ βασιλέως Σευήρου τοῦ πατρὸς τῶν δύο προαναγραφέντων. Μετὰ τὸν διωγμὸν ἐπομένως τοῦ βασιλέως Σεπτιμίου Σευήρου⁵² «εὐρέθη ἡ πέμπτη ἐν πίθοις ἐν Ἱεριχῷ κεκρυμμένη ἐν χρόνοις Ἀντωνίνου τοῦ υἱοῦ Σευήρου. . .». Ταῦτα περὶ τῶν διαφορῶν, τὰς ὁποίας συναντῶμεν μεταξύ τῶν παραγράφων 16 - 17 καὶ 18.

Ποιούμενοι γενικῶς σύγκρισιν τῶν δύο ἐνοτήτων (16 - 17 καὶ 18) ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ 18ῃ παράγραφος τόσον εἰς τὴν ὀνομασίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν χρονολογικὴν τάξιν τῶν αὐτοκρατόρων ἀποδίδει πιστῶς τὴν ἀλήθειαν. Ὅθεν οὐδὲν κώλυμα ὑπάρχει πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ Ἐπιφανίου ὡς συντάκτου ταύτης. Αἱ πρὸς τὴν 16ην παράγραφον διαφοραὶ ὀφείλονται, ὡς εἶδομεν, εἰς μεταγενεστέρας ἀλλοιώσεις τοῦ κειμένου.

Τὰ ἐν τῷ τέλει τῆς 18ης παραγράφου ἀναγραφόμενα («. . . ἐξαπλᾶ τὰς βίβλους ὀνομάσας (ὁ Ὁριγένης) καθάπερ μοι ἄνω διὰ πλάτους εἴρηται») συνδέουν ταύτην πρὸς τὴν 7ην, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τῶν ἐξαπλῶν ἢ ὀκταπλῶν. Ὅτι ὄντως τὰ ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ προαναγραφέντα ὑπονοεῖ, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τοῦ ἤδη μνημονευθέντος χωρίου τῆς 18ης παραγράφου προηγεῖται ἡ φράσις: «ὅτε καὶ τὰ ἐξαπλᾶ καὶ τὰς δύο τῶν ἐβραϊκῶν σελίδας ἄντικρυ ἐκ παραλλήλου μιᾶς ἐρμηνείας πρὸς τὴν ἐτέραν συνέθηκεν», ἥτις συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὴν «τὰς γὰρ ἕξ ἐρμηνείας καὶ τὴν ἐβραϊκὴν γραφὴν ἐβραϊκοῖς στοιχείοις καὶ ρήμασιν αὐτοῖς ἐν σελίδι μιᾷ συντεθεικῶς, ἄλλην σελίδα ἀντιπαρέθετο δι' ἑλληνικῶν μὲν γραμμάτων, ἐβραϊκῶν δὲ λέ-

50. Σχετικῶς ὁμιλεῖ καὶ ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ. «Ὡς ἐν Ἱεριχοῖ εὐρημένη ἐν πίθῳ κατὰ τοὺς χρόνους Ἀντωνίνου τοῦ υἱοῦ Σευήρου» (ἐνθ' ἄν., VI 3). Ἐπίσης ὁ Εὐσέβιος ἀναγράφει, ὅτι εὐρέθησαν «ἐν τῇ πρὸς Ἀκτίους Νικοπόλει» (ἐνθ' ἄν., 16, 2). Ὡσαύτως ποιεῖται λόγον καὶ περὶ τῶν αὐτοκρατόρων Ἀντωνίνου (τοῦ υἱοῦ Σευήρου), Μακρίνου καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἀντωνίνου (ἐνθ' ἄν., VI 21, 1).

51. Εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Γέτας ἦτο πρόσωπον διάφορον τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ καὶ Καρακάλλα ἐπικληθέντος υἱοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σεπτιμίου Σευήρου καὶ συνεβασίλευσε μετὰ τῶν δύο προαναγραφέντων.

52. Ἐὰν ὁ διωγμὸς συνέβαινε ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου τοῦ καὶ Οὐήρου ὀνομασθέντος, θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ σύνδεσις τοῦ γεγονότος τούτου πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Σεπτιμίου Σευήρου Ἀντωνίνου τοῦ καὶ Καρακάλλα ἐπικληθέντος εὑρεσιν τῆς ε' ἐκδόσεως, δεδομένου ὅτι μεταξύ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ τοῦ Σεπτιμίου Σευήρου γνωρίζομεν ὅτι ἔμεσολάβησαν ἰγ' ἔτη καὶ ἕξ μῆνες (ἰγ' ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Κομόδου τοῦ Β' καὶ ἕξ μῆνες τῆς βασιλείας τοῦ Περτινακούς). Σημειωτέα ὡσαύτως καὶ ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς 18ης παραγράφου γενομένη ταῦτις τοῦ Σευήρου, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποίου ἐγένετο ὁ διωγμὸς, πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ καὶ Καρακάλλα ἐπικληθέντος.

ξῶν πρὸς κατάληψιν τῶν μὴ εἰδότεων ἑβραϊκὰ στοιχεῖα, εἰς τὸ διὰ τῶν ἑλληνικῶν εἰδέναι τῶν ἑβραϊκῶν λογίων τὴν δύναμιν. Καὶ οὕτω τοῖς λεγομένοις ὑπ' αὐτοῦ ἑξαπλοῖς ἢ ὀκταπλοῖς τὰς μὲν δύο ἑβραϊκὰς σελίδας καὶ τὰς ἕξ τῶν ἑρμηνευτῶν ἐκ παραλλήλου ἀντιπαραθεῖς μεγάλην ὠφέλειαν γνώσεως ἔδωκε τοῖς φιλοκάλοις» (§ 7). Προφανῶς διὰ τοῦ «ὡς ἄνω διὰ πλάτους εἴρηται» νοεῖται τὸ προαναγραφὲν χωρίον, καίτοι τὸ «διὰ πλάτους» δίδει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι θὰ ἔπρεπε ἐκτενέστερον ἀκόμη ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ νὰ εἶχεν ὀμιλήσει.

Ἡ εὐθὺς ἐπακολουθοῦσα 19ῃ παράγραφος ἀποτελεῖ ὁμαλὴν συνέχειαν τῆς 18ης. Τὸ «εὐρῶν δὲ τῆς πέμπτης καὶ ἕκτης ἐκδόσεως τὰς βίβλους, καθ' ὃν εἶπομεν τρόπον» συνδέει ταύτην πρὸς τὴν 18ην παράγραφον, ἔνθα εἰδικῶς ἐγένετο λόγος περὶ τῆς εὐρέσεως τῶν δύο τούτων ἐκδόσεων. («...Εὐρέθη ἢ πέμπτη ἐν πίθοις ἐν Ἱεριχθ̄ κεκρυμμένη, ἐν χρόνοις τοῦ υἱοῦ Σευήρου...». «...ἐν μέσῳ τῶν χρόνων τούτων (τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαμαῖα) εὐρέθη ἕκτα ἐκδοσις καὶ αὐτὴ ἐν πίθοις κεκρυμμένη ἐν Νικοπόλει τῇ πρὸς Ἀκτίᾳ»).

Ἡ δεκάτη ἐνάτη παράγραφος ἀναφέρει, διατι αἱ δύο ἐκδόσεις ὠνομάσθησαν πέμπτη καὶ ἕκτη, ὡς καὶ διὰ τὴν θέσιν γενικῶς ἐκάστης τῶν ἑρμηνειῶν ἐν τοῖς ἑξαπλοῖς τοῦ Ὁριγένους⁵³. Τὸ ἐν τέλει τῆς παραγράφου παρατιθέμενον «ἵνα δὲ καὶ τῶν Ῥωμαίων βασιλέων τὴν ἀκολουθίαν, ἣν ἠρξάμεθα ποιεῖν μὴ παραλείψωμεν. . .» συνδέει ταύτην πρὸς τὴν 13ην, ἔνθα ὁ Ἐπιφάνιος ἤρξατο ποιούμενος λόγον περὶ τῶν Ῥωμαίων βασιλέων⁵⁴. Μετὰ τὴν παράθεσιν τῶν περὶ τὸν βασιλέα Ἀδριανὸν (§ 14) καὶ τὸν Ἀκύλαν (§ 15) ἐπανέρχεται ὁ Ἐπιφάνιος εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν Ῥωμαίων βασιλέων (§ 16)⁵⁵. Ἡ 18ῃ παράγραφος ἐπαναλαμβάνει τοὺς αὐτοκράτορας τοὺς ἐν τῇ 16ῃ παραγράφῳ μνημονευθέντας⁵⁶. Μετὰ τὴν παρέθεσιν τῆς 19ης παραγράφου, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τῶν ἑξαπλῶν γενικῶς, ἐπανέρχεται ὁ Ἐπιφάνιος ἐν τῇ 20ῃ εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν Ῥωμαίων βασιλέων μέχρι καὶ τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ νεωτέρου συμπληρώνων οὕτω τὸν ὄλον πίνακα αὐτῶν⁵⁷.

Ἐν τῇ εἰκοστῇ παραγράφῳ γίνεται λόγος περὶ τοῦ Γαλιήνου καὶ Οὐλοουσιανοῦ. Ὡς ἤδη ἀνεγράφη⁵⁸, ὑπὸ τὸν Γαλιήνον νοεῖται ὁ Γάλλος. Καὶ οἱ

53. Πρβλ. τὰ ἐν τῇ προηγουμένη παραγράφῳ σχετικῶς ἀναγραφόμενα, ἔνθα ἐγένετο εἰδικῶς λόγος περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ «Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν» ἔργου.

54. «Εἶτα βασιλεῖς Ῥωμαίων. Αὐγουστος ἕτη νς' μηνᾶς ς'...».

55. Ἐν τῇ 17ῃ παραγράφῳ ἀναφέρεται μόνον ὁ Κόμοδος ὁ Β', γίνεται δὲ εἰδικώτερον λόγος περὶ τοῦ Θεοδοτίανου, ὡς καὶ γενικῶς περὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν ἑβδομήκοντα καὶ δύο ἑρμηνευτῶν.

56. Περὶ τῶν διαφορῶν τῶν δύο παραγράφων ἐγένετο ἤδη σχετικῶς λόγος. Ἴδὲ ἐν σ. 85 τῆς παρούσης μελέτης.

57. Ἴδὲ ἐνθ' ἀν., σ. 329.

58. Ἐν «Θεολογία» τ. 42, 1791 σ. 500 ὑποσ. 30.

δύο προαναγραφέντες ἐβασίλευσαν συγχρόνως. Ἡ φράσις «μετὰ Γαλίηνον καὶ Οὐλοουσιανὸν τοὺς προγεγραμμένους» (§ 20) συνδέει τὴν παράγραφον ταύτην πρὸς τὴν δεκάτην ὀγδόην, ἔνθα ἐγένετο λόγος περὶ τῶν δύο προαναγραφέντων αὐτοκρατόρων⁵⁹. Ὁ Οὐαλεντινιανὸς ὁ νεώτερος ὑπῆρξεν υἱὸς τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ μεγάλου, ὡς ὁ Ἐπιφάνιος περὶ τὸ τέλος τῆς εἰκοστῆς παραγράφου ἀναγράφει, οὐχὶ δὲ «υἱὸς Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ ἀδελφοῦ Γρατιανοῦ», ὡς ἐσφαλμένως ἐν τῇ αὐτῇ παραγράφῳ ἀναγράφεται. Τυγχάνει ἀπορίας ἄξιον, πῶς ἢ προφανῆς αὕτη ἀντίθεσις δὲν ὑπέπεσεν εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀντιγραφέως τοῦ κώδικος, εἰς ὃν ὀφείλεται καὶ τὸ προαναγραφὲν σφάλμα τῆς παραγράφου ταύτης. Ἄλλ', ὡς εἶδομεν, δὲν εἶναι δυστυχῶς τὸ μόνον τοιοῦτον σφάλμα τὸ ἐκ τῶν ὑστέρων γενόμενον εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ἐπιφανίου.

Αἱ εἴκοσι πρῶται παράγραφοι ἀποτελοῦν μίαν ἐνότητα. Τοῦτο καθίσταται σαφὲς διὰ τῶν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπομένης (21ης) παραγράφου ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου ἀναφερομένων: «Ἐως ἐνταῦθα φιλοκαλώτατε, ἀρκεσθέντες τοῖς προειρημένοις ἅπασιν τὴν τῶν ἐρμηνευτῶν ὑπόθεσιν ἐδηλώσαμεν». Ἡ παράγραφος αὕτη προϋποθέτει τὴν τεχνηέντως γενομένην, ὡς εἶδομεν, ἐνσωμάτωσιν πάντων τῶν περὶ τῶν ἐβδομήκοντα δύο ἐρμηνευτῶν ἀναφερομένων καὶ ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Ἐπιφανίου τοῦ πρὸ τοῦ Παναρίου συνταχθέντος ληφθέντων. Συγχρόνως συνδέει τὰ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ «περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν» ἔργου ἀναγραφόμενα («Εἰ τις ἐθέλει τῶν ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς εἰδέναι τὰ πρὸς πολυπειρίαν μέρη, λέγω δὴ περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν, τούτῳ τῷ ὑπομνηστικῷ ἐντυγχάνειν μὴ κατοκνεῖτω») πρὸς ὅσα πρόκειται νὰ ἐπακολουθήσουν. («... Εἰθ' ἐξῆς εἰς τὰ ἐπίλοιπα, καθὼς ὑπεσχόμεθα, σαῖς εὐχαῖς, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, τὸν νοῦν ἐπιδῶμεν περὶ τῶν ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς σταθμῶν τε καὶ μέτρων καὶ ἀριθμῶν δηλώσοντες, πόθεν ἕκαστον ὀνόμασται καὶ τίνος ἕνεκα οὕτω κέκληται καὶ πόθεν τὴν πρόφασιν τῆς ὀνομασίας εἴληφε, καὶ τίς ἐκάστου τούτων ἢ ποιότης καὶ ἡ ὀλκὴ καὶ ἡ δύναμις» § 21). Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ Ἐπιφάνιος ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἀνέφερε τὰ περὶ τῶν ἐβδομήκοντα δύο ἐρμηνευτῶν. Ἐὰν σχετικῶς ἐμακρηγόρησε, εἰς τοῦτο προέβη, διότι εἶχεν ἔτοιμον ὑλικόν, τὸ ὁποῖον καὶ ἐχρησιμοποίησε εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ «Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν» ἔργου. Ἐξ ἄλλου, ὡς θέλομεν ἶδει, ἐν τῇ 24ῃ παραγράφῳ γίνεται καταλλήλως ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου ἡ σύνδεσις τοῦ ποικίλου περιεχομένου τῶν προηγουμένων παραγράφων (1 - 23) πρὸς τὰ μέτρα καὶ σταθμά.

Ἡ ὀνομασία «ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ» ἀποδίδεται εἰς τὸ συγκεκριμένον πρόσωπον, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπευθύνεται τὸ ἔργον⁶⁰.

59. «Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις Δεκίου Ὀριγένης ἐγνωρίζετο, ἀπὸ χρόνων Δεκίου ἀκμάσας ἕως Γαλιήνου καὶ Οὐλοουσιανοῦ καὶ ἐπέκεινα».

60. Σχετικῶς ἰδὲ ἐν «Θεολογία» τ. 42, 1971 σ. 490.

Ἐκ τῶν τεσσάρων θεμάτων, ἅτινα πρόκειται νὰ μελετήσῃ ὁ Ἐπιφάνιος τὰ τρία πρῶτα συνταυτίζονται τῆς διατυπώσεως μόνον διαφόρου οὔσης. («πόθεν ἕκαστον ὠνόμασται», «καὶ τίνος ἕνεκα οὕτως κέκληται», «καὶ πόθεν τὴν πρόφασιν τῆς ὀνομασίας εἴληφε»). Ὡς ἦδη ἀνεγράφη⁶¹, ἡδύνατο ἀντὶ τοῦ «πόθεν ἕκαστον ὠνόμασται» νὰ εἶπῃ «πῶς ἕκαστον ὠνόμασται», δεδομένου ὅτι πρὶν ἢ ὁμιλήσῃ περὶ τῆς προελεύσεως τῆς ὀνομασίας παραθέτει, ὡς εἶναι φυσικόν, τὴν ὀνομασίαν ἐκάστου ἐκ τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν.

Ὁ Ἐπιφάνιος ὁμιλεῖ ἀρχικῶς περὶ τοῦ κόρου. Ἐν συνεχείᾳ παρατίθεται κατάλογος τριάκοντα καὶ ἐνὸς μέτρων, περὶ ὧν ἀκολούθως γίνεται εἰδικῶς ἀλλ' ἐν συντομίᾳ λόγος δηλουμένης ἐν πρώτοις τῆς προελεύσεως τῆς ὀνομασίας ἐκάστου καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς χωρητικότητος αὐτοῦ. Περὶ τοῦ θέματος ἐὰν ὁ κατάλογος προέρχεται ὄντως ἀπὸ τοῦ Ἐπιφανίου, θὰ ἦτο δύσκολον νὰ ἀποφανθῇ τις μετὰ θετικότητος. Καὶ ναὶ μὲν εἶναι ὀρθόν, ὅτι πλεῖστα τῶν ἐν τῇ 21ῃ παραγράφῳ ἀναφερομένων μέτρων ἐπαναλαμβάνονται ἀπὸ τῆς 24ης παραγράφου καὶ ἐφεξῆς. Τοῦτο ὅμως οὐδόλως ἀποδεικνύει τὴν μὴ προέλευσιν καὶ τῶν δύο καταλόγων ἐκ τοῦ Ἐπιφανίου, ἐὰν μάλιστα λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ 57ῃ παραγράφῳ ἀναφερόμενα⁶². Θὰ ἡδύνατό τις, ὡς εἰκός, νὰ ἀποδεχθῇ ὅτι ἡ τελευταία αὕτη παράγραφος δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ Ἐπιφανίου, ἀλλ' ὅτι προστεθῆ ἐκ τῶν ὑστέρων, διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὸ γεγονός, ὅτι περὶ τῶν αὐτῶν μέτρων καὶ σταθμῶν δις γίνεται λόγος⁶³. Οὐδὲν ὅμως ἐξαναγκάζει πρὸς ἀποδοχὴν τῆς γνώμης ταύτης. Συχνάκις ἀπαντῶμεν ἐπαναλήψεις εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἐπιφανίου καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι ἀπορίας ἄξιον ὅτι διὰ μίαν εἰσέτι φοράν δις περὶ τῶν αὐτῶν πραγμάτων ὁμιλεῖ. Γεγονός ὅμως εἶναι ὅτι ἡ παράθεσις τοῦ προμνημονευθέντος καταλόγου διασπᾷ τὴν ἐνότητα τῆς εἰκοστῆς πρώτης παραγράφου.

Ἄξια ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι τὰ ὅσα ἐν τῷ τέλει τῆς 21ης παραγράφου περὶ τοῦ μοδίου ἀναγράφει ὁ Ἐπιφάνιος. Καὶ τοῦτο, διότι γίνεται σύνδεσις τοῦ ἑβραϊκοῦ μοδίου, ὅστις ἀποτελεῖται ἀ κ ρ ι β ῶ ς ἐξ εἰκοσι καὶ δύο ξεστῶν («... τοῦ δὲ μοδίου τὸ ὄνομα διὰ πολλῆς ἀκριβείας ὑπὸ τῶν Ἑβραίων εὐρέθῃ εἰκοσι δύο ξεστῶν ὑπάρχον οὐχ ἀπλῶς δέ, οὐδ' ὡς ἔτυχεν,

61. Ἐν «Θεολογία» τ. 42, 1971 σ. 501 ὑποσ. 33.

62. Γερμανικὴν μετάφρασιν τοῦ ἐν τῇ συριακῇ μεταφράσει σφζομένου κειμένου παραθέτει ὁ K. Holl εἰς τὸ προμνημονευθὲν ἔργον του (Symmiktika II... ἐνθ' ἄν., σ. 200). Ἡ παράγραφος αὕτη εἰς ἑλληνικὴν μετάφρασιν ἔχει ὡς ἐξῆς: «Οὐδεὶς ὅμως ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι προσκρούουν εἰς τὸ ὅτι δις ποιούμεθα λόγον περὶ τῶν αὐτῶν μέτρων καὶ σταθμῶν θὰ ἔπρεπε νὰ κατηγορήσῃ ἡμᾶς, ὅτι τοῦτο ἐγένετο ἄνευ λόγου. Θὰ πρέπη οὗτος ἀκριβῶς νὰ πληροφορηθῇ, ὅτι ἂν ἡμεῖς ἦδη πρότερον περὶ τούτων ἐποιήσαμεθα λόγον, ἀλλ' ἐν συντομίᾳ, νῦν εἰς τὴν θέσιν τοῦ συντόμου ἐθέσαμεν τὸ ἀκριβές. Καὶ νῦν, ἄς ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν μέτρων τῆς γῆς καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, διότι καὶ ταῦτα περιέχονται εἰς τὰς θείας γραφάς».

63. Σχετικῶς ἰδὲ ἐν «Θεολογία» τ. 41, 1970 σ. 632.

ἀλλὰ διὰ πολλὴν ἀκρίβειαν. Ὁ γὰρ δίκαιος μόδιος, καθὼς εἴωθεν ὁ νόμος λέγειν, κατὰ τὸ μέτρον τὸ ἅγιον ἐμετρήθη») πρὸς τὰ εἴκοσι καὶ δύο ἔργα τῆς δημιουργίας («...τὸ δὲ ἅγιον μέτρον οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὰ κβ' ἔργα, ἃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἕξι ἡμέραις τῆς ἐβδομάδος»). Ἀναλυτικῶς περὶ τῶν ἔργων τούτων ὁμιλεῖ ὁ Ἐπιφάνιος ἀπὸ τῆς ἐπομένης παραγράφου. Ἡ σχέση τῶν δύο παραγράφων εἶναι προφανής.

Ὡς ἤδη εἶδομεν⁶⁴, ἡ 22α παράγραφος συνδέει τὰ εἴκοσι καὶ δύο ἔργα τῆς δημιουργίας πρὸς τὰς εἴκοσι καὶ δύο γενεάς, ταύτας πρὸς τὰ εἴκοσι καὶ δύο γράμματα τοῦ ἑβραϊκοῦ ἀλφαβήτου καὶ τὰ εἴκοσι καὶ δύο γράμματα ἀντιστοιχῶς πρὸς τὰς εἴκοσι καὶ δύο βίβλους. Ταῦτα πάντα ἐδημιούργησαν καὶ τὸ μέτρον τοῦ μοδίου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐξ εἴκοσι καὶ δύο ξεστῶν⁶⁵. Ἀκριβέστερον θὰ ἦτο, ἐὰν ἐλεγομεν, ὅπως ἐξ ἄλλου καὶ αὐτὸς ὁ Ἐπιφάνιος τονίζει, ὅτι ὁ ἀριθμὸς εἴκοσι δύο, τὸν ὁποῖον ἀπαντῶμεν εἰς τὸν μόδιον (ὁ μόδιος ἀποτελεῖται, ἐξ εἴκοσι δύο ξεστῶν) ἀριθμεῖται εἰς διάφορα εἶδη. Τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἔχει εἰς τὰ εἴκοσι καὶ δύο ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐποίησεν ὁ Θεὸς κατὰ τὰς ἕξι πρώτας ἡμέρας τῆς δημιουργίας.

Ἡ σύνδεσις μεταξὺ τῶν εἴκοσι καὶ δύο ἔργων καὶ τῶν εἴκοσι καὶ δύο γενεῶν εἶναι ἔμμεσος. Ἡ δι' ἀγγέλου δήλωσις εἰς τὸν Μωυσῆν, ὅτι θὰ ὑπάρξουν εἴκοσι καὶ δύο γενεαὶ ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι καὶ τοῦ Ἰακώβ δὲν μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Εἰς τὰς εἴκοσι καὶ δύο γενεάς ὀφείλεται καὶ ἡ εἰς εἴκοσι καὶ δύο ἀριθμησις τῶν γραμμάτων τοῦ ἑβραϊκοῦ ἀλφαβήτου⁶⁶, εἰς ταῦτα δὲ πάλιν ὁ ἀριθμὸς εἴκοσι δύο, τὸν ὁποῖον ἀπαντῶμεν εἰς τὰς ἑβραϊκὰς βίβλους. Περὶ τῆς διπλώσεως τῶν βίβλων καὶ τῶν γραμμάτων εἶχεν ἤδη κάμει ὁ Ἐπιφάνιος προηγουμένως ἐπανειλημμένως λόγον. Ἡ φράσις «αὐταὶ δὲ αἱ εἴκοσι ἑπτὰ βιβλοὶ κβ' ἀριθμοῦνται κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν στοιχείων, ἐπειδήπερ καὶ πέντε στοιχεῖα διπλοῦνται, καθὼς ἄνω προείπομεν» συνδέει τὴν εἰκοστὴν τρίτην παράγραφον πρὸς τὴν προηγουμένην (22αν), ἥτις καταλήγει ὡς ἐξῆς : «. . ἄλλ' ἐπειδὴ διπλοῦνται πέντε παρ' αὐτοῖς στοιχεῖα, εἴκοσιν ἑπτὰ καὶ αὐτὰ ὄντα καὶ εἰς κβ' ἀποτελοῦνται, τούτου χάριν καὶ τὰς βίβλους κζ' οὕσας κβ' πεποιήκασιν». Ὡσαύτως ἡ προαναγραφεῖσα φράσις τῆς εἰκοστῆς τρίτης παραγράφου συνδέει ταύτην πρὸς τὴν τρίτην, τετάρτην καὶ πέμπτην, ἔνθα ὡσαύτως ἐγένετο σχετικῶς λόγος. Ὁ Ἐπιφάνιος τετράκις ἐπανέρχεται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος (§ 3 - 4⁶⁷, § 5, § 22, § 23).

64. Ἴδὲ ἐν «Θεολογία» τ. 42, 1971, σ. 502.

65. Πρβλ. § 23.

66. «...δι' ὃ καὶ εἴκοσι δύο εἰσὶ τὰ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις γράμματα...» (§ 22).

67. Τὰ ἐν ταῖς παραγράφοις 3 καὶ 4 σχετικῶς ἀναγραφόμενα ἀποτελοῦν μίαν ἐνότητα, συνδεόμενα ἀμέσως καὶ πρὸς τὰ τῆς 5ης παραγράφου. Πρόκειται ἐπομένως κατὰ βάσιν περὶ δύο ἐνοτήτων τῶν 3β - 6 καὶ 22 - 23. Ἡ δευτέρα προϋποθέτει τὴν πρώτην.

Τοῦτο καὶ ἂν ἀκόμη διαταράσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ ἔργου, οὐδόλως μαρτυρεῖ κατὰ τῆς ταυτότητος τοῦ συγγραφέως. Ὑπὲρ τῆς τελευταίας ἐκδοχῆς, ὅτι δηλαδὴ πρόκειται περὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, μαρτυρεῖ ἡ ὁμοιότης εἰς τὴν διατύπωσιν, τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν εἰς τὰ περιῶν ὁ λόγος χωρία. Ἄλλ' ἀσχέτως τούτου ἡ πέμπτη παράγραφος προϋποθέτει τὰ ἐν ταῖς παραγράφοις 2 - 4 ἀναγραφέντα, ἐφ' ὅσον σαφῶς ὁμιλοῦσα περὶ τῶν βίβλων λέγει «... τὸν τρόπον, ὃν εἶπομεν, ἡρμηνεύθησαν», ἡ δὲ εἰκοστὴ τρίτη («... ἐπειδὴ περ καὶ πέντε στοιχεῖα διπλοῦνται, καθὼς ἄνω προείπομεν») τὰ ἐν τῇ εἰκοστῇ δευτέρᾳ προδιατυπωθέντα («... ἀλλ' ἐπειδὴ διπλοῦνται πέντε παρ' αὐτοῖς στοιχεῖα...»). Πιθανώτατα ἡ 23ῃ παράγραφος προϋποθέτει τὰ ἐν τῇ 4ῃ ἀναγραφέντα, ἐνθα ἐκτενῶς ἐγένετο λόγος περὶ ἐκάστης τῶν εἴκοσι καὶ ἐπτὰ βίβλων καὶ περὶ τῆς διπλώσεως τούτων εἰς εἴκοσι καὶ δύο. Ἐκεῖ ἐδηλώθη ἀναλυτικῶς καὶ ποίων ἀκριβῶς βίβλων ἐγένετο δίπλωσις πρὸς ἀποτελέσιν μιᾶς βίβλου.

Ἐν τῇ 24ῃ παραγράφῳ συνοψίζει ὁ Ἐπιφάνιος τὰ ὅσα περὶ τοῦ ἀριθμοῦ εἴκοσι δύο ἤδη προεῖπε συνδέων ταῦτα, ὡς εἶδομεν⁶⁸, πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅντως ἐπομένως ὁ μόδιος ὁ ἑβραϊκὸς ἀποτελούμενος ἐξ εἴκοσι καὶ δύο ξεστῶν ὑπῆρξε μέτρον «ἅγιον». Οἱ ἄλλοι λαοὶ «προσέθεντο ἢ ἀφείλοντο ἀπὸ τοῦ μέτρου τούτου τοῦ ἀκριβῶς παρ' Ἑβραίοις ἀριθμηθέντος»⁶⁹.

Τέλος ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς εἰκοστῆς τετάρτης παραγράφου καὶ ἐφεξῆς ἀναφερόμενα μέτρα καὶ ἐν συσχετισμῷ πρὸς ὅσα ἤδη σχετικῶς ἀνεφέραμεν⁷⁰ πρέπει νὰ τονίσωμεν, ὅτι τὸ ὄλον ἔργον μέχρι καὶ τῆς ὀγδοηκοστῆς τετάρτης παραγράφου ἀποτελεῖ μίαν ἐνό-

68. Ἐν «Θεολογία» τ. 42, 1971, σ. 504.

69. Χαρακτηριστικὸν τυγχάνει, ὅτι ὄχι μόνον ὁ μόδιος παρ' Ἑβραίοις «ἡριθμήθη ἀκριβῶς» ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη ἐξ Ἑβραίων ἔλαβον τὴν ὀνομασίαν ταύτην («...ἀλλὰ καὶ παρὰ Ῥωμαίους συμβέβηκεν ὁμοικαταλήπτως μόδιου μέτρον καλεῖσθαι...») § 24. Πρβλ. καὶ τὰ ἐν τῇ 23ῃ παραγράφῳ ἀναγραφόμενα). Τοῦτο συμβαίνει οὐχὶ μόνον προκειμένου περὶ τῶν μέτρων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν γραμμῶν τῆς ἀλφαβήτου («...ὡσπερ παρ' Ἑβραίοις τὸ ἄλφ τῷ παιδίῳ τὸ μανθάνειν παραινεῖ, καὶ παρ' Ἑλλησι τὸ ἀλφεῖν ζητεῖν συμβέβηκε καλεῖσθαι· ὅθεν δήλον ὅτι καὶ τὸ ἄλφα ἐξ Ἑβραϊδος παρηνέχθη εἰς τὴν Ἑλληνίδα») § 24). Περὶ τοῦ ὅρου «μόδιον» ὃ ἐρμηνεύεται ὁμολογία, ἰδὲ ἐν τῇ 23ῃ παραγράφῳ τοῦ ἔργου τοῦ Ἐπιφανίου. Τὸ «ὡς πολλακίς εἶπον» τῆς φράσεως «τὸ γοῦν μόδιον ὡς ἐκ τῆς Ἑβραϊδος εὗρέθη, ὁμολογεῖν λεχθέν, ὡς πολλακίς εἶπον, διὰ τῆς χρήσεως ἐρμηνεύεται» συνδέει ταύτην καὶ καθόλου τὴν εἰκοστὴν τετάρτην παράγραφον πρὸς τὴν εἰκοστὴν τρίτην. Ἰδὲ σχετικῶς καὶ ἐν τῇ 21ῃ παραγράφῳ, ἐνθα ὁμως δὲν λέγεται, ὅτι ὁ μόδιος σημαίνει «ὁμολογία», ἀλλ' ἀπλῶς ὅτι τυγχάνει (παρ' Ἑβραίοις) «τὸ μέτρον τὸ ἅγιον».

70. Ἰδὲ ἐν «Θεολογία» τ. 42, 1971, σ. 504-505.

τητα. Βεβαίως πολλαὶ μεταγενέστεραι παρεμβολαὶ ὑπάρχουν καὶ τὸ συριακὸν κείμενον δὲν εἶναι κατὰ πάντα πλήρες. Δὲν ποιούμεθα λόγον λεπτομερῶς περὶ τῶν παραγράφων τούτων, καθ' ὅσον κύριον ἡμῶν θέμα τυγχάνει ἡ μελέτη τῶν διὰ τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων σφζομένων ἀποσπασμάτων τοῦ ἔργου. Γενικῶς πάντως ἀναφέρομεν, ὅτι μετὰ τὴν ἐν τῇ 24ῃ παραγράφῳ γιγνομένην ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου ἀρίθμησιν τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν, οὗτος ἀπὸ τῆς 25ης καὶ ἐφεξῆς ὁμιλεῖ ἀναλυτικῶς περὶ ἐκάστου τούτων.

(Συνεχίζεται)